

О.Д. Пискач, Е.Д. Гоца

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

Фонетика.
Фонологія.
Орфоепія.

Навчально-методичний посібник

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
Філологічний факультет
Кафедра української мови

Ольга Пискач, Еріка Гоца

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА
Фонетика. Фонологія. Орфоепія

Навчально-методичний посібник
для студентів I курсу українського відділення
філологічного факультету

Ужгород – 2022

ББК 81.2УКР-9

П 34

Г 57

Пискач О. Д., Гоца Е.Д. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія: навчально-методичний посібник для студентів I курсу українського відділення філологічного факультету. Ужгород, 2022. 116 с.

Навчально-методичний посібник призначений для проведення практичних занять із сучасної української мови. Він допоможе студентам закріпити теоретичні відомості з фонетики і фонології сучасної української мови, виробить практичні навички аналізу фонетичних явищ та розуміння законів їхнього функціонування і розвитку, а також сприятиме підвищенню загальної культури усного й писемного мовлення.

Рецензент:

Лавер О.В., кандидат філологічних наук, доцент.

Відповідальна за випуск:

Венжинович Н.Ф., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рекомендовано до друку навчально-методичною комісією філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № ___ від ____ 2022 року.

© Пискач О.Д., 2022

© Гоца Е.Д., 2022

ЗМІСТ

Вступні зауваження.....	6
Навчальна програма курсу «Сучасна українська мова: фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія».....	8

ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Модуль 1

Тема 1. Фонетика як наука та її предмет	28
Тема 2. Фонологія як наука та її предмет.....	33
Тема 3. Система фонем сучасної української літературної мови в їх звукових виявах. Голосні фонemi й принципи їх виділення.....	37
Тема 4. Приголосні фонemi й принципи їх виділення.....	39
Тема 5. Звукові зміни.....	42

Модуль 2

Тема 6. Чергування. Фонетичні чергування.....	48
Тема 7. Історичні чергування.....	50
Тема 8. Акцентологія.....	56
Тема 9. Склад як частина фразового такту.....	58
Тема 10. Інтонологія.....	60
Тема 11. Орфоепія як розділ мовознавства. Літературна вимова голосних.....	64
Тема 12. Основні риси української літературної вимови приголосних.....	66
ЗРАЗКИ ЗАВДАНЬ ДО МОДУЛЬНИХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ.....	72
ПИТАННЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ.....	76

ЗРАЗОК ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО ЗАВДАННЯ.....	79
--------------------------------------	----

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Предмет фонетики і фонології.....	80
Система фонем сучасної української літературної мови в їх звукових виявах.....	86
Звукові зміни.....	93
Історичні чергування голосних і приголосних фонем.....	99
Орфоепія.....	106

САМОСТІЙНА РОБОТА

Завдання для самостійної роботи № 1.....	111
Завдання для самостійної роботи № 2.....	114

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Курс фонетики і фонології є науково-теоретичною базою для вивчення інших розділів сучасної української мови, у яких використовуються основні фонетичні поняття та описуються фонетичні явища, що є засобом вираження різних граматичних характеристик на рівні словотвору й граматики.

Навчально-методичний посібник призначений для студентів, що здобувають предметну спеціальність 0.14.01 «Середня освіта (українська мова і література)». У ньому вміщено навчальну програму курсу, плани і завдання до практичних занять, перелік питань, що виносяться для екзаменаційного контролю, схеми і зразки фонематичного, фонетичного, орфоепічного, графічного та орфографічного аналізів, зразки завдань до модульних контрольних і самостійних робіт, тестові завдання до ключових тем.

Після вступних зауважень подано навчальну програму курсу «Сучасна українська мова» в межах розділів «Фонетика», «Фонологія», «Орфоепія», «Графіка» і «Орфографія» зі списками основної й додаткової літератури, словників та збірників вправ і завдань.

Кожне практичне заняття має такі структурні частини: контрольні питання, домашні завдання (з рекомендованим списком основних праць для обов'язкового опрацювання та різнотипними вправами), завдання для аудиторної роботи, короткий словник основних термінів і понять.

Практичні завдання для домашнього та для аудиторного виконання підібрано до всіх тем і основних питань зазначених розділів сучасної української мови. Оскільки студенти-першокурсники вже прослухали курс орфографічного практикуму в першому семестрі, то розділи «Графіка» й «Орфографія» вони вивчають самостійно. Для перевірки рівня їх теоретичної підготовки з цих розділів запропоновано завдання для самостійної роботи, вміщені в кінці посібника.

У зв'язку з відсутністю достатньої кількості нових підручників із фонетики і фонології і певним різнотлумаченням термінів у різних підручниках, навчальних посібниках, орфоепічних словниках, до переважної більшості практичних

занять додано основні терміни й поняття, необхідні для засвоєння теоретичного матеріалу. Запропоновані визначення спираються на найновіші досягнення мовознавчої науки, а поняття фонології базуються на засадах Московської фонологічної школи.

Пропонований навчально-методичний посібник допоможе студентам закріпити теоретичні відомості з фонетики і фонології сучасної української мови, виробить практичні навички аналізу фонетичних явищ та розуміння законів їхнього функціонування і розвитку, а також сприятиме підвищенню загальної культури усного й писемного мовлення.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ «СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА: ФОНЕТИКА, ФОНОЛОГІЯ, ОРФОЕПІЯ, ГРАФІКА, ОРФОГРАФІЯ»

Вступ

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова: фонетика, фонологія, орфоєпія, графіка, орфографія» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра, напряму 0203 – філологія, спеціальності 6.020303 – «українська мова та література».

Предметом дослідження навчальної дисципліни є: 1) *сегментні* (звуки, склади, звукосполучення, ритмічні структури, або фонетичні слова, синтагми, фрази) і *суперсегментні* (наголос, паузи, просодія, інтонація) одиниці звукової будови мови; 2) умови і способи творення мовних звуків, їх акустичні, а також анатомо-фізіологічні властивості, різні зміни й чергування, взаємозв'язок і взаємозумовленість звукових змін, роль звуків у розрізнюванні значущих елементів мови; 3) питання, пов'язані з вимовою та правописом.

Міждисциплінарні зв'язки: вступ до мовознавства, історія української літературної мови, історична граматики української мови, українська діалектологія, культура мовлення, психолінгвістика, стилістика.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Основні поняття фонетики і фонології. Звукові зміни.
2. Чергування. Наголос. Інтонація.
3. Орфоєпія. Графіка і орфографія.

1. Мета і завдання навчальної дисципліни

1.1. **Метою** викладання навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова» є: теоретичне і практичне вивчення фонетичної системи сучасної української мови; формування умінь і навичок виконувати фонетичний, фонологічний, орфоєпічний, графічний та орфографічний аналіз

тексту; оволодіння фонетичними та ін. нормами сучасної української літературної мови і усвідомлення тенденцій їх розвитку; формування уявлень щодо можливостей практичного застосування знань із фонетики і фонології у різних галузях діяльності.

1.2. Основними *завданнями* вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова» є:

- аналіз фонетичних, фонологічних, орфоепічних, графічних та орфографічних особливостей сучасної української літературної мови;
- з'ясування сутності модифікацій та історичних чергувань фонем;
- характеристика основних елементів інтонації (фразового наголосу, мелодики, пауз тощо);
- дослідження структури складу та наголосу;
- формування навичок фонетичного, фонологічного, орфоепічного та орфографічного аналізу;
- розвиток комунікативної компетенції професійного спілкування філолога.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- базові поняття фонетики і фонології;
- аспекти вивчення мовних звуків;
- класифікацію голосних і приголосних звуків;
- зміни звуків у мовленнєвому потоці (комбінаторні та позиційні);
- фонетичні (живі) та історичні чергування фонем;
- складові елементи інтонації;
- орфоепічні норми сучасної української літературної мови;
- історію становлення графічної системи української мови;
- основні положення чинного українського правопису (2019 р.).

вміти:

- вільно користуватися системою знань із фонетики, фонології, орфоепії, графіки та орфографії у власній

- мовленнєвій практиці;
- розрізняти і кваліфіковано аналізувати комбінаторні та позиційні модифікації голосних і приголосних фонем;
 - володіти навичками фонетичної та фонематичної транскрипції;
 - здійснювати членування мовленнєвого потоку та аналізувати його сегменти;
 - пояснювати зумовленість різних типів історичних чергувань голосних і приголосних фонем;
 - робити фонетичний, фонематичний, орфоепічний, графічний та орфографічний аналіз;
 - демонструвати навички досконалого володіння культурою усного і писемного мовлення.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Основні поняття фонетики і фонології. Звукові зміни

Тема 1. Фонетика як наука та її предмет.

Зв'язок фонетики з іншими розділами мови. Субординація фонетичних одиниць (фраза, синтагма, такт (фонетичне слово), енклітики і проклітики). Аспекти вивчення мовних звуків. Анатомо-фізіологічні передумови творення мовних звуків. Артикуляція. Будова мовленнєвого апарату. Акустичні властивості мовних звуків. Психологія сприйняття мовних звуків. Емоціографія. Звуковий символізм. Звукопис. Фоностилїстика. Загальна характеристика мовних звуків.

Тема 2. Фонологія як наука та її предмет.

Лінгвістичний аспект вивчення мовних звуків. Поняття фонем. Звук і фонема. Функції фонем. Принципи виділення фонем. Дистрибуція. Інваріант. Алофон. Різновиди алофонів фонем сучасної української літературної мови (основний, комбінаторний, позиційний, факультативний). Транскрипція та її види (фонетична і фонематична).

Тема 3. Система фонем сучасної української літературної мови в їх звукових виявах. Голосні фонем та

принципи їх виділення. Розвиток наукових поглядів на кількісний і якісний склад голосних фонем сучасної української літературної мови. Фонологічні особливості голосних та їх артикуляція. Еволюція системи вокалізму сучасної української літературної мови. Класифікація голосних фонем та їх алофонів.

Тема 4. Приголосні фонем та принципи їх виділення.

Розвиток наукових поглядів на кількісний і якісний склад приголосних фонем сучасної української літературної мови. Еволюція системи консонантизму сучасної української літературної мови. Дискусійні моменти класифікації приголосних фонем сучасної української літературної мови. Класифікація приголосних фонем за місцем творення (за активним мовним органом), за способом творення, за участю голосу і шуму, за твердістю – м'якістю, за акустичним враженням, за пасивним мовним органом.

Тема 5. Звукові зміни. Позиційні зміни звуків. Редукція голосних. Гармонійна асиміляція. Комбінаторні зміни звуків. Акомодация голосних і приголосних. Асиміляція та її типи (регресивна – прогресивна; за місцем і способом творення; за м'якістю; за дзвінкістю – глухістю). Дисиміляція та її типи. Епентеза, гаплогія, метатеза. Діереза (спрощення в групах приголосних).

Змістовий модуль 2. Чергування. Наголос. Інтонація

Тема 6. Чергування звуків і фонем. Фонетичні (живі) та історичні чергування фонем. Живі (фонетичні) чергування приголосних за дзвінкістю – глухістю, за твердістю – м'якістю. Поняття милозвучності (евфонії) та немилосвучності (какофонії) в мові. Зіяння. Чергування /у/ з /ў/, /і/ з /ї/ як засіб милозвучності української мови.

Тема 7. Історичні чергування. Найдавніші та новіші історичні чергування голосних. Чергування /о/ та /е/ з /і/. Чергування /е/ з /о/ після шиплячих та /й/. Історичне чергування фонем /о/ та /е/ з фонемним нулем. Звукосполюки /ри/, /ли/ – /ро/, /ло/. Історичні чергування приголосних фонем. Типи, загальна характеристика. Чергування глоткового /г/ і задньязикових /к/, /х/ із шиплячими /ж/, /ч/, /ш/. Чергування /г/, /к/, /х/ із /з/, /ц', /с'/.

Історичні чергування приголосних фонем як наслідок впливу /й/.
Історичні чергування приголосних на морфемному шві при
формотворенні та словотворенні.

Тема 8. Акцентологія. Поняття словесного наголосу.
Його характер. Акцентуаційна норма. Нормалізація українського
літературного наголошення. Особливості наголошування слів
деяких частин мови: слова, наголошення яких пов'язане з їх
семантикою. Слова з подвійним наголошуванням у сучасній
українській літературній мові. Словники наголосів.

Тема 9. Склад як частина фразового такту. Теорії
складу. Типи складів. Український фонетичний складоподіл.
Орфографічний складоподіл.

Тема 10. Інтоналогія. Інтонація та її складові елементи
(фразовий наголос, паузи, ритміка, мелодика, тембр і темп).
Фразовий наголос та його різновиди (наголос акцентної групи,
синтагматичний, логічний та емфатичний наголоси).
Синтагматичний наголос. Наголос акцентної групи. Емфатичний
наголос. Паузи. Види пауз. Співвідношення пауз і розділових
знаків. Логічні паузи. Поняття мелодики української мови.
Основні типи мелодики. Функції мелодики.

Змістовий модуль 3. Орфоепія. Графіка. Орфографія

**Тема 11. Орфоепія як розділ мовознавства про норми
літературної вимови.** Зв'язок орфоепії з іншими розділами
мовознавства. Орфоепічні норми та їх суспільне значення.
Становлення орфоепічних норм української мови. Типи
орфоепічних помилок (фонетичні і фонологічні). Основні
причини орфоепічних помилок.

**Тема 12. Основні риси української літературної
вимови.** Вимова ненаголошених голосних. Літературна вимова
дзвінких і глухих приголосних. Літературна вимова твердих і
м'яких приголосних. Літературна вимова звукосполучень та
буквосполучень. Вимова слів іншомовного походження.
Орфоепічний словник, його характеристика.

Тема 13. Графіка української мови, її зв'язок з
фонетикою, фонологією та орфографією. Система буквених і
небуквених позначок в українській мові. Алфавіт.

Співвідношення між буквами українського алфавіту і фонемами української літературної мови. Принципи української графіки. Становлення українського письма. Виникнення різних видів письма. Типи стародавнього українського письма. Формування української графіки.

Тема 14. Українська орфографія. Орфографія як система загальноприйнятих правил написання. Поняття орфограми. Принципи українського правопису: фонетичний, морфологічний, диференціюючий (смісловий), історичний (традиційний). Становлення орфографічної системи української мови. Розвиток орфографії української мови в ХХ ст. Правописні проблеми початку ХХІ ст. Новий український правопис 2019 р.

Тема 15. Найважливіші правила українського правопису. Подвоєння букв. Подовжені приголосні звуки. Подвоєння літер в українських та іншомовних словах. Вживання апострофа в українських та іншомовних словах. Вживання м'якого знака в українських та іншомовних словах. Позначення на письмі змін приголосних при формотворенні та словотворенні. Правопис слів іншомовного походження (написання **и, і**). Орфографічні словники.

3. Рекомендована література

Основна:

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. Київ: Академія, 2006. 368 с.
2. Кюнцлі Р.В., Пискач О.Д. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія: курс лекцій і практичних завдань. Львів, 2010. 300 с.
3. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1969. 436 с.

4. Сучасна українська літературна мова: підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; за ред. А.П. Грищенка. 3-тє вид., допов. Київ: Вища школа, 2002. 439 с.
5. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко, В.В. Берковець та ін.; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Знання, 2013. 340 с.
6. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія. Київ, 1981. 183 с.
7. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.

Додаткова:

8. Асіїв Л.В. Морфонологічні явища у прикметниках сучасної української літературної мови: автореф. дис... канд. філ. наук. Львів, 1997. 18 с.
9. Білоштан А.П. Наголос слова в українській мові. *Українська мова в школі*. 1956. № 3. С.67–69.
10. Багмут А. Фонетика й фонологія у центрі уваги. *Мовознавство*. 1997. № 4–5. С.64–67. Рец. на кн.: Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
11. Багмут А.Й., Борисюк І.В., Олійник Г.П. Інтонація спонтанного мовлення. Київ: Наук. думка, 1985. 216 с.
12. Багмут А.Й. Семантика і інтонація в українській мові. Київ, 1980. 168 с.
13. Багмут А.Й., Борисюк І.В., Олійник Г.П. Інтонація як засіб мовної комунікації. Київ, 1980. 243 с.
14. Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1991. 231 с.
15. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. Т. 2. Москва: АН СССР, 1963. 391 с.

16. Бондарко Л.В., Вербицкая Л.А., Гордина М.В. Основы общей фонетики. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1991. 150 с.
17. Борисюк І.В. Інтонація українського питального речення. Київ, 1975. 128 с.
18. Борисюк І.В. Форми і функції інтонації українського спонтанного мовлення. Київ, 1990. 200 с.
19. Брахнов В.М. Явища асиміляції в консонантизмі української мови. Київ, 1970. 102 с.
20. Бровченко Т.О. Словесний наголос в сучасній українській мові (експериментальне дослідження). Київ, 1969. 188 с.
21. Бурячок А.А. Що змінилося в «Українському правописі»? Київ: Наук. думка, 1997. 51 с.
22. Винницький В.М. Деякі теоретичні питання акцентології. *Мовознавство*. 2003. № 5. С.14–25.
23. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові (Експериментальне дослідження). Київ, 1969. 188 с.
24. Винницький В. Українська акцентна система: становлення, розвиток. Львів: Бібльос, 2002. 578 с.
25. Винницький В.М. Про акцентуаційний спосіб словотворення. *Мовознавство*. 2007. № 3. С.12–23.
26. Вовк П.С. Сучасна українська літературна мова. Рухомий наголос в іменниках і дієсловах: навч. посіб. Київ, 1996. 80 с.
27. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. Київ: Вища школа, 1986. 200 с.
28. Воронин С.В. Основы фоносемантики. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. 244 с.
29. Гальчук В.Ю. З історії акцентуації прислівників в українській мові. *Мовознавство*. 1995. № 6. С. 10–18.
30. Гальчук В.Ю. Історія акцентуації відіменникових прислівників в українській мові: автореф. дис... канд. філ. наук. Київ, 1996. 19 с.
31. Глазова О.П. Українська мова: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2013. 272 с.
32. Гливінська Л. Сучасна українська літературна мова. Фонетика: навч. посіб. Київ: Логос, 2008. 315 с.

33. Глібчук Н.М. Погляди О. Курило на систему фонем української мови. *Мовознавство*. 1993. № 6 (162). С. 34–38.
34. Гуйванюк Н.В., Кардашук О.В., Кульбабська О.В. Українська мова. Схеми, таблиці, тести: навчальний посібник. Львів: Світ, 2005. 304 с.
35. Гоца Е.Д. Українська орфографія: навчально-методичний посібник для студентів українського відділу філологічного факультету. Ужгород: Мистецька лінія, 2003. 124 с.
36. Дзєндзелівський Й.О. Спостереження над метатезою в українській мові. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 16: зб. наук. пр. / відп. ред. О.І. Бондар. Одеса: Астропринт, 2006. С. 31–61.
37. Джапаридзе З. Н. Перцептивная фонетика (основные вопросы). Тбилиси, 1985. 116 с.
38. Доленко М.Т. , Дацюк І. І. , Кващук А. Г. Сучасна українська мова. Київ: Вища шк., 1987. 352 с.
39. Дудик П. Наголошування слів і культура мовлення. *Дивослово*. 2003. № 4. С. 19–20.
40. Дудник З.В. Артикуляторний жест: онтологія і аналіз (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2004. 22 с.
41. Дудник З.В. Експериментально-фонетичні розвідки Олекси Синявського у світлі сучасних проблем загальної фонетики. *Вісник Харківського університету*. Серія філологія. Харків, 2000. № 491. С. 197–200.
42. Дудник З.В. Складоподіл в українському мовленні у зв'язку з цілісною організацією складу і слова. *Українська мова і література в Київському університеті: зб. наук. студій, присвячених 80-річчю кафедр україністики*. Київ, 1999. С. 93–99.
43. Дудник З.В., Бобкова Т.В. Фонетичний аналіз у співвідношенні когнітивно зумовленого і об'єктивно даного. *Слов'янські мови і сучасний світ*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2000. С. 49–57.
44. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С.Я. Ярмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

45. Жилко Ф.Т. Фонологічні особливості української мови в порівнянні з іншими слов'янськими. Київ, 1963. 36 с.
46. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. I. Київ: Вища школа, 1972. 402 с.
47. Жовтобрюх М.А. Слово мовлене (Українська літературна вимова). Київ, 1969. 48 с.
48. Жовтобрюх М.А. Українська літературна мова. Київ: Наук. думка, 1984. 255 с.
49. Жовтобрюх М.А. Про деякі тенденції в розвитку сучасної української орфоєпії. *Українське усне літературне мовлення*. Київ: Наук. думка, 1967. С. 124–136.
50. Журавлев В.К. Диахроническая фонология. Москва: Наука, 1986. 232 с.
51. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова. 5 кл.: підруч. для закл. заг. серед. освіти. 2-ге вид., доопрац. Київ: Генеза, 2018. 208 с.
52. Загальна та експериментальна фонетика: зб. наук. праць і матеріалів / відп. ред. Л.Г. Скалозуб. Київ, 2001.
53. Задорожний В.Б. Видоутворення як причина акцентних змін у системі дієслова в українській мові. *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 12–20.
54. Задорожний В.Б. Реконструкція акцентних процесів у префіксальних дієслівних утвореннях. *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 66–76.
55. Задорожний В.Б. Становлення наголосу прикметників із суфіксом -к- в українській літературній мові. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 12. С. 59–62.
56. Задорожний В. Наголошення в полісемічному слові. *Дивослово*. 2003. № 2. С. 28–30.
57. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. Москва, 1979. 309 с.
58. Зорівчак Р.П., Медвідь О.С., Теплий І.М., Бреславська О.С. Правопис слів іншомовного походження. *Укр. правопис: так і ні...* Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 133–138.
59. Інтонаційна організація мовлення. Київ, 1972. 182 с.
60. Інтонація мовлення. Київ, 1968. 203 с.
61. Інтонація як мовний засіб вираження думки. Київ, 1975. 174 с.

62. Історія української мови: Фонетика / М.А. Жовтобрюх, В.М. Русанівський, В.Г. Скляренко. Київ: Наук. думка, 1979. 372 с.
63. Іщенко О.С. Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення. Київ: Інститут української мови НАН України, 2012. 220 с.
64. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 336 с.
65. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
66. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 78–91.
67. Козачук Г.О. Українська мова. Практикум. Київ: Вища школа, 2008. 410 с.
68. Козачук Г.О., Шкурятяна Н.Г. Практичний курс української мови. Київ: Вища школа, 1993. 367 с.
69. Кондратов А.М. Звуки и знаки. Москва: Знание, 1978. 208 с.
70. Кононенко О.В. Сприймані характеристики побічного наголосу у складних словах. *Українське мовознавство*. Київ, 1990. Вип. 17. С. 64–70.
71. Коструба П.П. Фонетика сучасної української літературної мови (Курс лекцій для студентів філологічного факультету). Львів, 1963. Ч. 1. 100 с.
72. Костюк А.В., Горов'янюк І.В. Сучасна українська літературна мова. Інтерактивний курс фонетики. Частина 1: навчальний посібник. Вінниця ПП Балюк І.Б., 2011. 280 с.
73. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 368 с.
74. Курс сучасної української літературної мови: (1. Вступ, 2. Лексика, 3. Фонетика, 4. Морфологія, 5. Наголос) / за ред. Л.А. Булаховського. Київ, 1951. Т. 1. 518 с.
75. Левицкий В.В. Семантика и фонетика. Черновцы: Изд-во ЧГУ, 1973. 103 с.
76. Левицкий В.В. Звуковой символизм. Основные итоги. Черновцы, 1998. 130 с.
77. Левицкий В.В. Звуковой символизм. Мифы и реальность. Монография. Черновцы: Рута, 2009. 185 с.

78. Левицький В.В. Символічні значення українських голосних і приголосних. *Мовознавство*. 1973. № 2. С.36–49.
79. Левун Н.В. Шляхи засвоєння акцентуаційних норм української мови. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*: зб. наук. пр. за ред. проф. І.С. Попової. Дніпропетровськ, 2014. Вип. 15. С. 110–117.
80. Ломтев Т.П. Фонология современного русского языка. Москва: Высшая школа, 1972. 224 с.
81. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1982. 480 с.
82. Макарова С. Техника речи. Москва, 1991. 55 с.
83. Мацьків П. Наголос і морфемна структура іменника в сучасній українській мові: автореф. дис... канд. філолог. наук. Київ, 1994. 22 с.
84. Медушевський А.П. Викладання фонетики і морфології української мови у восьмирічній школі. Київ: Рад. шк., 1962. 468 с.
85. Медушевський А. Складовий і словесний наголос української мови. *Українська мова і література в школі*. 1972. № 9. С. 26–34.
86. Микитин-Дружинець М.Л. Орфоепічний стандарт української мови: історія та реалії. *Записки з українського мовознавства*. Одеса: Астропринт, 2009. Вип.18. С. 363–369.
87. Микитин-Дружинець М.Л. Формування орфоепічних норм української літературної мови. *Мовознавство*. 1996. № 1. С. 37–43.
88. Микитин М.Л. Становлення орфоепічних норм української літературної мови (кінець XVII – 60 роки XIX ст.): автореф. дис... канд. філол.наук. Київ, 1990. 19 с.
89. Міджин Р. До історії становлення акцентуаційних норм (на матеріалі поетичного мовлення Лесі Українки). *Вісник Львівського ун-ту*. Серія філологія. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 507–513.
90. Міщенко Т.С. Про інтенсивність голосних української мови. *Мовознавство*. 1974. № 4. С. 56–62.
91. Москаленко А.А. Історія українського правопису (радянський період). Одеса, 1968. 61 с.

92. Москаленко Н.А., Фащенко М.М., Смагленко Ф.П. Українська сучасна літературна мова: Лексичний, фонетичний і граматичний аналіз. Київ; Одеса, 1980. 160 с.
93. Насенко Г.М. Курс лекцій з історії української мови. Фонетика. Київ, 2002. 118 с.
94. Наконечний М.Ф. Орфоепічні норми та їх значення. *Українська мова і література в школі*. 1958. № 1. С.3–15.
95. Николаева Т.М. Три интонационных слоя звучащей фразы. *Звуковой строй языка*. Москва, 1979. С. 220–222.
96. Німчук В.В. Історія дзвінких аффрикат і засобів їх позначення в українській мові. *Мовознавство*. 1992. № 2. С. 7–14.
97. Німчук В.В. Про графіку та правопис як елементи етнічної культури: історія *г*. *Мовознавство*. 1991. № 2. С. 18–24; № 3. С. 12–22.
98. Німчук В.В. Проблеми українського правопису ХХ–початку ХХІ ст. Кам'янець-Подільський, 2002; Київ, 2002. 116 с.
99. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. Київ, 1986. 160 с.
100. Олійник Г.П. Інтонація питання вибору. Київ, 1974. 116 с.
101. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. Київ: Вища школа, 1995. 239 с.
102. Пентиліук М. І. Варіантні форми як засіб евфонії. *Українська мова і література в школі*. 1987. № 1. С. 63–69.
103. Пентиліук М. Виховуємо чуття мови (дещо про засоби милозвучності). *Українська мова і література в школі*. 2004. № 2. С.5–9.
104. Пентиліук М.І., Іващенко О.В. Українська мова: підручник-комплект. Київ: Ленвіт, 2001. 350 с.
105. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. Київ, 1970. 272 с.
106. Пискач О. Основи і принципи культури українського мовлення: навчально-методичний посібник. Ужгород, 2000. 90 с.
107. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. Київ: Наук. думка, 1993. 200 с.

108. Півторак Г.П. Занепад зредукованих **ъ, ь** і його вплив на формування фонологічних систем слов'янських мов. *Мовознавство*. 1998. № 2–3 (186–187). С. 3–14.
109. Плевако Н.Г. Статистическое исследование структуры слога в украинском языке: автореф. дис....канд. фил. наук. Харьков, 1974.
110. Плющ Н., Бондаренко В. Сучасна українська мова. Орфоепія: навч. посіб. Київ, 2007. 207 с.
111. Плющ Н.П. Інтонація вставності в українській мові. Київ, 1976. 132 с.
112. Пономарів О.Д. Культура слова. Мовностилістичні поради. Київ: Либідь, 2001. 238 с.
113. Пономарів О.Д. Норми літературної мови в засобах масової інформації. *Особливості мови і стилю засобів масової інформації*. Київ: Вища школа, 1983. С. 50–62.
114. Про український правопис і проблеми мови: зб. доп. Львів, 1997. 233 с.
115. Прокопова Л.І. Приголосні фонемі сучасної української літературної мови: Експериментально-фонетичне дослідження. Київ, 1958. 11 с.
116. Прокопова Л.І., Тоцька Н.І. Соціофонетичний нарис українського мовлення сучасної молоді. *Мовознавство*. 1990. № 3. С. 17–26.
117. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів: В-во «СПОЛОМ», 2001. 223 с.
118. Редькин В.А. Акцентология современного русского литературного языка. Москва: Просвещение, 1971. 224 с.
119. Рожанківський Р. Наголоси прикметників із суфіксом -н- від перехідних дієслів. Українська термінологія і сучасність. Київ, 2001. Вип. IV. С. 90–93.
120. Росетті А. Вступ до фонетики. Київ: Вища школа, 1974. 138 с.
121. Руденко О. Пауза і склад як елементи ритмічного мовлення. *Українське мовознавство*. 2010. Вип. 40. С. 9–16.
122. Савченко І.С. Фонетика, орфоепія і графіка сучасної української мови: навч. посіб. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 184 с.

123. Савченко И.Ф. Типология фонемной структуры морфем (На материале префиксальных прилагательных украинского языка): автореф. дисс.... канд. фил. наук. Київ, 1990. 17 с.
124. Савченко М.А. Подолання у школярів вад вимови звуків *ш, ж і л, л'*. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 8. С. 68–71.
125. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 210 с.
126. Симоненкова Л.М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. Київ: Рад. шк., 1981. 134 с.
127. Синявський О. Норми української літературної мови. Львів: Укр. видавництво, 1941. 363 с.
128. Скалозуб Л.Г. Основні наукові досягнення: розвиток експериментально-фонетичного методу та одержані результати. *Загальна та експериментальна фонетика: Збірник наукових праць*. Київ, 2001. С. 12–92.
129. Скалозуб Л.Г., Дудник З.В. Внесок професора Ніни Іванівни Тоцької в експериментальні дослідження фонетики українського мовлення. *Українське мовознавство*. Київ, 2000. Вип. 22. С. 11–12.
130. Скляренко В.Г. Історія акцентуації іменників а-основ української мови. Київ, 1969. 148 с.
131. Скляренко В.Г. Історія акцентуації іменників середнього роду української мови. Київ, 1979. 111 с.
132. Скляренко В.Г. Історія українського наголосу: Іменник. Київ: Наук. думка, 2006. 709 с.
133. Скуратівська Г. Формування загальнонавчальних умінь під час вивчення фонетики, графіки, орфоєпії, орфографії. *Методика мови*. 2003. № 6. С. 13-16.
134. Сокирко Л.Г. Слово актора. Поради з орфоєпії українського сценічного мовлення. Київ, 1971. 56 с.
135. Стоян Л.М. Українська мова: посібник з орфографії та пунктуації. Київ: Наук. думка, 1998. 96 с.
136. Сучасна українська літературна мова: підручник / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; за ред. М.Я. Плющ. Київ: Вища школа, 1994; 2001; 2003; 2009. 430 с.

137. Сучасна українська літературна мова / А.П. Медушевський, В.В. Лобода, Л.М. Марченко, М.Я. Плющ. Київ, 1975. 398 с.
138. Сучасна українська літературна мова: Фонетика / Н. Плющ, О. Бас-Кононенко, З. Дудник, О. Зубань. Київ, 2002. 173 с.
139. Сучасна українська мова: підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; За ред. О.Д. Пономарева. 2-ге вид., перероб. Київ: Либідь, 2001. 400 с.
140. Тимошенко П.Д. Взаємозв'язки між фонетичними і морфологічними явищами в українській мові. *Питання історичного розвитку української мови*. Харків, 1962.
141. Тимошенко П.Д. Засоби милозвучності (евфонії) української мови. *Українська мова і література в школі*. 1952. № 4. С. 3–14.
142. Тимошенко П.Д. З історії формування орфоепічних норм української літературної мови (дожовтневий період). *Українське усне літературне мовлення*. Київ: Наук. думка, 1967. С. 114–124.
143. Типологія інтонації мовлення. Київ, 1977. 496 с.
144. Ткаченко О.Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2–3 (186–187). С. 14–25.
145. Товкайло Т.І. Наголошення суфіксальних іменників чоловічого роду в сучасній українській мові: автореф. дис....канд. філол. наук. Київ, 1993.
146. Томан Іржі. Мистецтво говорити. Київ, 1989. 257 с.
147. Тоцька Н.І. Голосні фонемі сучасної української літературної мови. Київ, 1973. 193 с.
148. Тоцька Н.І. Засоби милозвучності української мови. *Урок української*. 2003. № 10. С. 29–32.
149. Тоцька Н.І., Кононенко О. В. Побічний наголос в українській мові. *Українське мовознавство*. Київ, 1987. Вип. 14. С. 38–44.
150. Українець Л.Ф. Дистрибутивна активність шумних приголосних у двокомпонентних сполуках. *Українське мовознавство*. Київ, 1991. Вип. 18. С. 6–13.

151. Українець Л. Конотаційні властивості дзвінких приголосних в українській поетичній мові. *Вісник Львівського ун-ту. Серія філологія*. 2006. Вип. 38. Ч. I. С. 3–9.
152. Українська мова. Довідник школяра і студента. Донецьк, 2005. 392 с.
153. Українська мова. Практикум / О.М. Пазяк, О.А. Сербенська, М.І. Фурдуй, Л.Ю. Шевченко. Київ: Либідь, 1990. 224 с.
154. Український правопис (проект найновішої редакції). Київ, 1999. 340 с.
155. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. Київ: Наук. думка, 2007. 288 с.
156. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. Київ: Наук. думка, 2012. 286 с.
157. Український правопис. 2-е вид., виправлене і доповнене. Київ: Вид-во АН УРСР, 1960. 272 с.
158. Український правопис. 4-е вид., виправлене і доповнене. Київ: Наук. думка, 1993. 240 с.
159. Український правопис. Київ, 1946. 180 с.
160. Український правопис. Київ: Наук. думка, 2019. 390 с.
161. Фаріон І. Правопис – корсет мови? *Український правопис як культурно-політичний вибір*. Львів: Свічадо, 2004. С. 36–49.
162. Фашенко М.М. Орфоепія дієслівних форм. *Записки з українського мовознавства*: зб. наук. пр. Одеса, 2000. Вип. 9. С. 42–51.
163. Фонетика сегодня: Материалы докладов и сообщений VII международной научной конференции 27–29 сентября 2013 г. Москва, 2013. 100 с.
164. Франк Г. Шесть бесед о звуке. Москва, 1971. 87 с.
165. Шапошникова І., Гайдученко Г. Сучасна українська літературна мова: Фонетика і фонологія. Орфоепія. Графіка і орфографія: методичний посібник. Херсон, 2001.
166. Шевелева Л.А. Український правопис у таблицях. Харків: Світ дитинства, 1997. 64 с.

167. Шевелєва Л.А., Дудка О.О. Український правопис: практикум / за ред. проф. А.О. Свашенко. Харків: Світ дитинства, 1998. 223 с.
168. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: Акта, 2002. 1054 с.
169. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941). Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 208 с.
170. Шевченко І.В. Автоматизована дистрибуція наголосів у словозмінній парадигмі української лексики. *Мовознавство*. 2001. № 5. С. 26–30.
171. Шиприкевич В.В. Питання фоностилістики. Київ: Видавництво Київського університету, 1972. 88 с.
172. Шкурятяна Н.Г. Методика вивчення орфографії. Київ: Рад. школа, 1985. 132 с.
173. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. Київ: Вища школа, 2007. 814 с.
174. Шляхова В.В. Удосконалення орфоепічних навичок школярів (Робота над нормативною вимовою деяких приголосних звукосполучень). Українська мова і література в школі. 1991. № 2. С. 16–18.
175. Ющук І.П. Вступ до мовознавства: навч. посіб. Київ: Рута, 2000. 128 с.
176. Ющук І.П. Практичний довідник з української мови. Київ: Рідна мова, 1998. 223 с.
177. Ющук І.П. Українська мова. Київ: Либідь, 2005. 640 с.

Збірники вправ і завдань:

178. Дудик П.С., Литовченко В.М. Сучасна українська мова: Завдання і вправи: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 264 с.
179. Лінгвістичний аналіз: Практикум: навч. посіб. / за ред. Г.Р. Передрій. Київ: ВЦ «Академія», 2005. 256 с.
180. Пискач О.Д., Гоца Е.Д. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія: практикум. Ужгород, 2016. 100 с.

181. Плющ М.Я., Леута О.І., Гальона Н.П. Сучасна українська літературна мова: Зб. вправ: навч. посіб. Київ: Вища шк., 1995. 284 с.
182. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка: Практикум: навч. посіб. / за ред. М.М. Фашенко. Київ: Академія, 2010. 176 с.
183. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія: Завдання і вправи. Київ, 1995. 151 с.

Словники:

184. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
185. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Київ: Наук. думка, 1982–2012. Т.1–6.
186. Бернштейн С.И. Словарь фонетических терминов / под. ред. А.А. Леонтьева. Москва, 1996. 180 с.
187. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
188. Головашук С.І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ, 1995. 191 с.
189. Головашук С.І. Словник наголосів. Київ: Наук. думка, 2003. 320 с.
190. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва, 1990. 682 с.
191. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
192. Морозов С.М., Шкарапута Л.М. Словник іншомовних слів. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.
193. Орфоепічний словник української мови: В 2 т. / уклад.: М.М. Пешак та ін. Київ: Довіра, 2001–2003. Т.І. 955 с.; Т. II. 918 с.
194. Паночко М. Словник слів з літерою г. Львів, 1999. 46 с.
195. Погрібний М.І. Орфоепічний словник. Київ, 1984. 629 с.

196. Погрібний М.І. Словник наголосів української літературної мови. Київ, 1959. 602 с.
197. Пономарів О. Фонема г та ґ. Словник і коментар. Київ, 1997. 35 с.
198. Словарь української мови / за ред. Б. Грінченка: В 4-х т. Київ: Наук. думка, 1996–1997.
199. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник / за ред. М.А. Жовтобрюха. Київ, 1973. 724 с.
200. Український орфографічний словник: Близько 155000 слів. Вид. 3-є, переробл. і доп. / відп. ред. В.М. Русанівський. Київ: Довіра, 2005. 1069 с.

МОДУЛЬ 1

Тема 1. ФОНЕТИКА ЯК НАУКА ТА ЇЇ ПРЕДМЕТ

Практичне заняття № 1

Контрольні питання:

1. Основні завдання фонетики.
2. Зв'язок фонетики з іншими розділами мови.
3. Субординація фонетичних одиниць (фонетичне членування мовленнєвого потоку).
4. Аспекти вивчення мовних звуків.
5. Анатомо-фізіологічні передумови творення мовних звуків. Будова мовленнєвого апарату.
6. Акустичні властивості мовних звуків.
7. Перцептивний аспект вивчення звукової будови мови.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі Р. В., Пискач О. Д.* Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія: курс лекцій і практичних завдань. Львів, 2010. С. 9–36; 2) *Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / за заг. ред. І. К. Білодіда.* Київ: Наук. думка, 1969. С. 43–49; 3) *Сучасна українська літературна мова: підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка.* 3-тє вид., допов. Київ: Вища шк., 2002. С. 16–21; 4) *Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л.* Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. Київ: Академія, 2006. С. 7–17; 5) *Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка;* Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Знання, 2013. С. 225–254; 6) *Тоцька Н. І.* Сучасна українська літературна мова:

Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. Київ, 1981. С. 3–20;
7) *Українська мова: Енциклопедія* / редкол.:
В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко
(співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ:
Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана,
2004. С. 764.¹

2. Дайте визначення фонетики як науки, враховуючи точки зору М. Жовтобрюха, Н. Тоцької, В. Лободи, Ю. Карпенка та ін.
3. Підготуйте усні відповіді на запитання: 1. Яке значення має звукова сторона мови в житті суспільства? 2. Які є чотири аспекти вивчення звукової системи мови? Охарактеризуйте кожен із них. 3. Як пов'язана фонетика з іншими науками? 4. Які звукові одиниці й чому називаються сегментними (лінійними), а які – надсегментними (нелінійними)?
4. З'ясуйте нові досягнення перцептивної фонетики, спираючись на інтернет-ресурси.
5. Розкрийте зміст понять *звуковий символізм*, *звукотис*, *фоновстилістика*, *фоніка* (за енциклопедією «Українська мова»).

Завдання для аудиторної роботи:

1. Виконайте завдання № 2, 5, 7 зі збірника Н. Тоцької «Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія: Завдання і вправи». Київ, 1995.
2. Виконайте вправу № 2, 4 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
3. Здійсніть фонетичне членування мовленнєвого потоку: 1. *В неволі тяжко, хоча й волі, сказати по правді, не було* (Т. Шевченко). 2. *Це тепло, ця немов весняна днина серед зими вабили Дмитрика, тягли його в далечінь, на волю, он у те місто, що здіймається до блакитного неба шпичастими вершечками церков, зеленими та червоними дахами на кам'яницях* (М. Коцюбинський). 3. *Ліс зустрів мене як друга*

¹ Далі подаємо скорочено: 1) Кюнцлі, Пискач СУЛМ; 2) СУЛМ за ред. Білодіда; 3) СУЛМ за ред. Грищенка; 4) СУЛМ Карпенка та ін.; 5) СУМ за ред. Мойсієнка; 6) Тоцька СУЛМ; 7) УМ: Енциклопедія.

горлиць теплим воркуванням, пізнім дзвоном солов'їним, ніжним голосом зозулі (М. Рильський). 4. *Воскресайте, камінні душі, Розчиняйте серця і чоло, Щоб не сказали Про вас грядущі: Їх на землі не було...* (В. Симоненко). 5. *Осідає чорна ніч білим снігом на хати* (Д. Павличко).

4. Проаналізуйте тексти. Визначте, які звуки в них повторюються і які стилістичні функції вони виконують. З'ясуйте, як спосіб творення звуків впливає на виражально-зображальні можливості тексту.

Сльота

*Ситом сіє сиві струї
Хтось химерний. Хмар хитон
Розпростер на небі вітер.
Слизько. Слізно. Сумно. Сон.
Вимок ворон на воротах.
Сльози скапують зі стріх.
Ластівка пройшла, як стрілка.
Сниться: Сяйво. Сонце. Сміх.*
Р. Купчинський

Осінній дисонанс

*Небо скуйовджене і розколисане
Дрантя спустило на темні бори.
Сонного місяця сива лисина
Полум'ям сизим горить.
З ротатим, ридаючим риком
Вітри орди хмар несуть,
І ходить за їхнім криком
Бажання лягти і заснуть.*
В. Симоненко

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Фонетика (гр. *phōnētikós* – звуковий, голосовий) – 1) звукова будова певної мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає звуковий бік мови. **Історична фонетика** вивчає формування звукової системи, з'ясування виникнення або занепад

звуків, еволюцію звукових явищ на шляху до становлення фонетичної системи сучасної української мови. **Описова фонетика** вивчає всі наявні у конкретній мові звукові одиниці, закономірності їх вживання, звукові чергування, наголошування та інші особливості мови на певному етапі її розвитку і функціонування. **Загальна фонетика** вивчає загальні закономірності творення звуків, їхніх сполучень, впливу одних на інші, їхні акустичні особливості тощо на матеріалі різних мов. **Експериментальна фонетика** вивчає артикуляційні й акустичні властивості мовних звуків, складоподіл, наголос, інтонацію за допомогою спеціальних приладів.

Широке розуміння фонетики – це розділ мовознавства, що вивчає звукову систему мови в зв'язку з її смисловою роллю та різноманітні звукові зміни, що виступають у мовленні при сполученні звукових елементів між собою.

Вузьке розуміння фонетики – це власне фонетичний аспект вивчення звукового складу мови (артикуляційних й акустичних особливостей звуків, закономірностей їх сполучуваності у мовленнєвому потоці, позиційних змін звуків, наголосу, інтонації, членування на склади тощо).

Мовний потік – суцільне мовлення, безперервна мовна діяльність, що утворює взаємопов'язану послідовність звуків, слів, словосполучень, висловлень (фрази, речення).

Сегментні (лінійні) одиниці – фонетичні одиниці, які в мовленнєвому потоці розташовані в лінійній послідовності. В українській мові до сегментних одиниць належить *фраза, синтагма, такт, склад, звук*.

Суперсегментні (надсегментні, просодичні) одиниці – засоби, що в потоці мовлення не становлять окремої ланки, а накладаються на вже наявні сегменти. В українській мові до суперсегментних засобів належить *інтонація, наголос, пауза, просодія*. Сегментні та суперсегментні одиниці тісно пов'язані між собою і в живому мовленні окремо не існують.

Фраза – основна одиниця мовлення у його звуковій формі, яка має смислову цілісність та інтонаційну структуру. Часто в цьому розумінні вживають і поняття *синтагма*.

Синтагма – ритміко-інтонаційна єдність, мовленнєвий такт, що складається з одного чи кількох слів, об'єднаних у

смісловому та інтонаційному плані: *Кінець кінцем / передала до музею / чабанські дерев'яні ваганці, / що з них чабани / тузлук колись їли* (О.Гончар). Часто в цьому розумінні вживають і поняття *фраза*.

Такт (фонетичне слово) – ритмічна група, одиниця сегментації мовленнєвого тексту, пов'язана з ритмом, що містить наголошений склад з одним чи кількома ненаголошеними складами, рідше – тільки наголошений склад. Практично кількість тактів у синтагмі дорівнює кількості повнозначних слів.

Фонетичне слово (такт) – це відрізок мовлення, що має один словесний наголос. Фонетичним може бути окреме повнозначне слово, тоді межі фонетичного слова збігаються з межами слова як лексичної одиниці мови; а також поєднання повнозначного слова із службовими, що виступають як *клітики* (*проклітики* чи *енклітики*).

Клітики – це слова, які втрачають наголос у тексті й приєднуються до повнозначних, утворюючи разом з ними акцентну єдність (це переважно короткі слова (найчастіше службові), зокрема прийменники, сполучники, частки, допоміжні дієслова, займенники): а) **проклітика** – слово без наголосу, яке стоїть перед словом з наголосом і прилягає до нього, утворюючи з ним акцентну єдність (*на* дорозі, *до* нього, *а* він, *не* прийшов, *був* веселий, *мій* син, *два* дні); б) **енклітика** – слово без наголосу, яке стоїть після слова з наголосом, утворюючи з ним акцентну єдність (*на* ніч, *при* смерті, *межі* очі, *він* же, *нагорі́джений* був, *колектив* наш).

Склад – фонетичне слово або його частина, що складається з голосного, до якого можуть долучатися один або кілька приголосних: *о-сінь*; *ви-гра-є*; *о-се-ля*.

Звук – коливальний рух різноманітних тіл із наступним поширенням цих коливальних рухів у навколишньому середовищі.

Мовний звук – найдрібніша акустико-артикуляційна одиниця мовлення, конкретний варіант фонемі як звукового інваріанта в системі мови.

Морфонологія – розділ мовознавства, що сформувався на перетині морфології та фонології і вивчає закономірності функціонування морфологічно зумовлених фонологічних засобів. Об'єкт: морфонології: 1) фонемна структура морфем; 2) комбінаторні зміни звуків, яким підлягають морфеми в окремих морфемосполуках;

3) звукові чергування, що виконують морфологічну функцію.

Фоностилістика – розділ стилістики, що вивчає експресивні властивості звуків мови, засоби її милозвучності та явища поетичної фонетики – звукопис, ритміку вірша, римотворення тощо.

Фоніка – розділ стилістики, що розглядає естетичну (евфонічну) й емоційну функції звукового складу мови.

Тема 2. ФОНОЛОГІЯ ЯК НАУКА ТА ЇЇ ПРЕДМЕТ

Практичне заняття № 2

Контрольні питання:

1. Лінгвістичний (соціальний, функціональний) аспект вивчення звукової будови мови. Фонологія.
2. Принципи виділення фонем.
3. Поняття фонемі в різних фонологічних концепціях.
4. Функції фонемі.
5. Ознаки фонемі (класифікаційні, диференційні, інтегральні, нульові). Дистрибуція.
6. Визначення фонемі й алофона. Звук (алофон) – фонема.
7. Типи алофонів:
 - а) основний (головний) алофон;
 - б) комбінаторний алофон;
 - в) позиційний алофон;
 - г) факультативний алофон;
8. Фонетична і фонематична транскрипція.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач* СУЛМ. С. 39–61; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 218–235; 3) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 21–29; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 65–83; 5) СУМ за ред. Мойсієнка. С. 275–282; 6) *Тоцька* СУЛМ. С. 20–38; 7) *УМ*: Енциклопедія. С. 765–766.
2. Письмово проаналізуйте, у чому полягає відмінність у розумінні фонем та алофонів представниками Московської та Щербівської фонологічних шкіл.
3. Наведіть 10 пар слів, які б демонстрували словорозрізнявальну і форморозрізнявальну функції фонем.
4. Виконайте вправу № 6 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
5. Встановіть фонемний склад слів. *Стишив, зіпив, луки, з'їзд, синь, тедзь, яцик, дріжджі, синь, нігті, підземний, співжиття, емігрант, бязь, реп'ях.*
6. Запишіть слова іншомовного походження фонетичною транскрипцією (з відповідним коментарем). *Ательє, бар'єр, бюро, дюни, ін'єкція, інтерв'ю, каньйон, мільярд, фюзеляж.*

Завдання для аудиторної роботи:

1. Запишіть слова фонетичною і фонематичною транскрипцією і з'ясуйте відмінність між звуками й фонемами. *Німецький, сирітський, б'ються, легко, спитати, боротьба, вокзал, народження, віджати, не поріжся.*
2. Виконайте вправи № 8, 9 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
3. Виконайте вправи № 12, 13 зі збірника Н. Тоцької «Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія: Завдання і вправи». Київ, 1995.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Фонологія (від грец. (гр. *phōn* – звук, голос і *logos* – слово, вчення) – 1) розділ мовознавства, що вивчає звуки з погляду їх функціонування у мові – як фонем (функціональна фонетика); 2) фонологічний рівень мовної структури.

Квазіомоніми (несправжні омоніми) – слова з різним значенням, що відрізняються в своєму звуковому складі тільки одним звуком. Наприклад, /т/, /д/, /з/, /с/ – різні фонем, бо вони розрізняють слова *там* – *дам*, *казка* – *каска* і т. ін.

Фонема – це найменша одиниця звукової будови мови, здатна розрізнявати й розпізнавати значущі одиниці – морфеми, а через них і слова.

Дистрибуція – сукупність позицій, у яких можлива звукова реалізація фонем. Так, для фонем /у/ під наголосом можливі такі її типові позиції: ізольована (прийменник *у*), між твердими приголосними (*тут*), після м'якого приголосного перед твердим (*всюди*), після твердого приголосного перед м'яким (*будь*), між м'якими приголосними (*люлька*), абсолютний початок слова перед твердим та м'яким приголосним (*уряд*), абсолютний кінець слова після твердого й м'якого приголосного (*козу*).

Кореляція – ряд фонематичних опозицій за однією диференційною ознакою. Так, для системи приголосних української мови характерна кореляція за дзвінкістю – глухістю, твердістю – м'якістю.

Сильна позиція фонем – позиція максимального розрізнення фонем. В українській мові для голосних сильною є позиція під наголосом, на початку слова або між твердими приголосними, для приголосних – позиція кінця слова або перед голосним заднього ряду.

Слабка позиція фонем – це позиція, що обмежує вживання фонем.

Алофон (варіант фонем) – це звук, що є конкретним виразником фонем в мовленнєвому потоці. Наприклад, алофонами фонем /о/ в слові [*ро^уз^умни^ец^а*] є звук [*о^у*].

Основний алофон – найсамостійніший, незалежний варіант фонем. Цей типовий алофон чітко усвідомлюється,

може бути виділений із мовного потоку, тобто легко вимовляється ізольовано. Так, з усіх варіантів фонемі /e/ основним є той, який твориться в ізольованій вимові та в наголошеній позиції (*ден'*, *сестри^е*).

Інваріант – абстрактне поняття, що означає матеріальне узагальнення суттєвих для фонемі ознак. Наприклад, інваріантом фонемі /d/ є така одиниця, яка є приголосною, шумною, дзвінкою, зімкненою, твердою, неносовою.

Позиційний алофон – алофон, пов'язаний із місцем у слові (початок, кінець), положенням щодо наголосу. Наприклад, в українській мові фонема /e/ в ненаголошеній позиції реалізується у звукові, наближеному до [u], фонема ж /u/ в такій позиції функціонує як алофон, наближений до [e].

Комбінаторний алофон – алофон, зумовлений характером і впливом сусідніх фонем. Наприклад, у слові *ряд* фонема /a/ реалізується звуком заднього ряду [a], що після м'якого приголосного у вимові просувається вперед. Комбінаторним варіантом є реалізація фонемі /m'/ у звукові [d'] під впливом наступного дзвінкого приголосного: [молод'ба́] та ін.

Факультативний алофон – закономірна варіативність алофонів деяких фонем, що виникають у результаті різних причин: наявності різних стилів вимови, впливу діалектного оточення тощо. Вони не вважаються відхиленням від норми, а закріплені мовною традицією певного колективу і мовцями звичайно не помічаються й не усвідомлюються. Наприклад, [i^u] на початку слова [i^uнод'і] є факультативним алофоном /i/.

Нейтралізація фонемі – це втрата фонемою фонологічно релевантної опозиції, збіг різних фонем в одному алофоні: [менé] мене (займ.) і [менé] мене (дієсл.).

Транскрипція – запис живої мови за допомогою фонетичного алфавіту на основі звукового принципу:

- а) **фонетична транскрипція** – такий спосіб запису живої мови, при якому з можливою точністю передається кожен звук із усіма його відтінками;
- б) **фонематична транскрипція** – такий спосіб запису живої мови, при якому передаються тільки фонемі певної мови без урахування тих відтінків, що неістотні у фонологічному плані.

**Тема 3. СИСТЕМА ФОНЕМ СУЧАСНОЇ КРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В ЇХ ЗВУКОВИХ ВИЯВАХ.
ГОЛОСНІ ФОНЕМИ Й ПРИНЦИПИ
ЇХ ВИДІЛЕННЯ**

Практичне заняття № 3

Контрольні питання:

1. Голосні й приголосні фонем сучасної української літературної мови, принципи їх виділення.
2. Розвиток наукових поглядів на кількісний і якісний склад голосних фонем сучасної української літературної мови.
3. Еволюція системи вокалізму української літературної мови.
4. Артикуляційно-акустичні умови творення голосних звуків.
5. Класифікація голосних звуків:
 - за місцем творення;
 - за способом творення;
 - лабіалізовані й нелабіалізовані голосні;
 - широкі й вузькі голосні;
 - наголошені й ненаголошені голосні звуки в українській мові.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач СУЛМ*. С. 62–74; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 235–238; 242–245; 258–260; 3) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 30–35; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 17–23; 5) *СУМ* за ред. Мойсієнка. С. 282–285; 6) *Тоцька СУЛМ*. С. 43–60; 7) *УМ: Енциклопедія*. С. 104–105.
2. Зіставте характеристику голосних у працях Н. Тоцької і Ю. Карпенка.
3. Виконайте вправи № 12, 14 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
4. Затранскрибуйте подані речення і визначте в словах співвідношення звуків, фонем і букв. 1. *Якби мої думи німії на струни пророчисті впали, зайшились би плачем мої струни і*

сміхом дитячим заграли (Леся Українка). 2. Як же будеш, синку, У чистому полі За панами конем уганяти, Не раджу я, синку, Тобі кров людськую Річеньками марне проливати (П. Куліш).

5. Запишіть слова фонетичною транскрипцією й охарактеризуйте алофони голосних фонем: *вимести, тортури, застелити, доручення, отрута, завмирати, корупція, плисти, плести, чомусь, зупинятися, торішній, загребти, сполучення, злетіти, порушник, онука, розпушений, застеляти, невмирущий, зупинишся, шепотіти, колючий, нагороджу, ворожіння, скрипіти, викрити, розумний, голубці, порубаний, жолуді, велетенський, середина, голубий, величезний, порушення, Колумбія, доручати, докупи, застилати, пробудження, клепати, Болівія, добути, крокувати, доллю, розстеляти, надокучити, застерігати.*

Завдання для аудиторної роботи:

1. З'ясуйте природу ненаголошених голосних [e], [u], [o]. Подайте не менше 10 прикладів в орфографічному та фонетичному записях.
2. Виконайте вправи № 10, 11 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
3. Знайдіть у словах тексту нелабіалізовані голосні звуки. *Багато подій з минулих часів життя України бачив Корсунь. Невелике те місто тепер, невелике було й за часів козаччини, а проте багато важило в житті України через те, що стояло в осередку козачих земель, і до того – на битому шляху із Запорозької Січі та Чигирини на Білу Церкву, а далі на Київ, Львів...* (А. Кашенко).
4. Затранскрибуйте подані речення фонетичною і фонематичною транскрипцією і визначте в словах співвідношення звуків, фонем і букв.
1. *А проте цей край розкішний Не звабля мене красою (М. Вороний).* 2. *Людина живе для того, щоб піднести на щонайвищу вершину натхнення в своєму ділі, звідати захват від величі духу (П. Загребельний).* 3. *Хутір ховався серед дерев, так що влітку іншу хатку даремно очима*

шукатимеш, не знайдеш між зеленим листям
(М. Трублаїні).

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Вокалізм (*V*) (від лат. *vocalis* – голосний звук) – система голосних фонем мови або діалекту на певному етапі їхнього розвитку. У сучасній українській літературній мові систему вокалізму утворюють **6** голосних фонем: /a/, /o/, /y/, /e/, /u/, /i/.

Голосні звуки – звуки мови, в основі яких лежить музикальний тон (голос), утворюваний при розкритому мовному каналі внаслідок коливань голосових зв'язок і дальшої модифікації їх у надгортанних порожнинах.

Ознаки голосних: а) **функціональні** (складотворча функція: у кожному слові стільки складів, скільки в ньому голосних звуків); б) **артикуляційні** (творюються без подолання якоїсь перешкоди на шляху повітряного струменя, тому інтенсивність і тиск повітряного струменя незначні, м'язова напруга апарату мовлення при вимові є рівномірною і спрямована на розкриття рота); в) **акустичні** (це вокальні, тональні звуки).

Тема 4. ПРИГОЛОСНІ ФОНЕМИ І ПРИНЦИПИ ЇХ ВИДІЛЕННЯ

Практичне заняття № 4

Контрольні питання:

1. Розвиток наукових поглядів на кількісний і якісний склад приголосних фонем сучасної української літературної мови.
2. Еволюція системи консонантизму сучасної української літературної мови.
3. Артикуляційно-акустичні умови творення приголосних звуків.
4. Класифікація приголосних звуків:
- класифікація приголосних за активним мовним органом (за місцем творення);

- класифікація приголосних за способом творення;
 - сонорні і шумні приголосні, їх артикуляційні характеристики;
 - тверді та м'які приголосні.
5. Питання про фонематичність напівпом'якшених приголосних в українській мові.
 6. Питання про фонематичність подовжених приголосних в українській мові.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач СУЛМ. С. 75–96;* 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 238–242; 245–260; 3) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 36–50; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 24–40; 5) *СУМ* за ред. Мойсієнка. С. 285–291; 6) *Тоцька СУЛМ. С. 60–95;* 7) *УМ: Енциклопедія. С. 522–523.*
2. З'ясуйте (письмово) відмінність поглядів учених (М. Наконечний, М. Жовтобрюх, Н. Тоцька, Ю. Карпенко та ін.) на співвідношення твердих і напівпом'якшених приголосних сучасної української літературної мови.
3. З'ясуйте, як розв'язується питання про фонологічний статус подовжених приголосних у мовознавчій літературі.
4. Визначте тип подовження приголосних у наведених нижче словах: 1) утворилося внаслідок збігу двох однакових приголосних на межі морфем; 2) виникло історично внаслідок прогресивної асиміляції; 3) виникає в сучасній живій мові внаслідок регресивної асиміляції; 4) наявне у словах іншомовного походження. *Міллю, узбіччя, сонний, розрісся, ванна, оббігти, рілля, б'ються, спросоння, роззброїти, тушию, юннат, неблаганний, молоддю, знаряддя, зшити, вітчизна, беззоряний, зрання, імміграція, осінній, міццю, зілля, коріння, вісню, коритце, понісся, квітчати.*
5. Визначте голосні і приголосні звуки і фонем у словах: *ключ, союз, Юлія, Юрій, п'ю, дзьоб, їжджу, любов, куц, суцвіття, глибочінь, чорнослив, грейпфрут.*
6. Виконайте вправу № 20 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.

Завдання для аудиторної роботи:

1. Виконайте завдання № 112 зі збірника Н. Тоцької.
2. Запишіть слова фонетичною транскрипцією і з'ясуйте, у яких випадках сполучення літер **дж** і **дз** означають аффрикати, а в яких дві самостійні фонемі /д/ і /ж/, /д/ і /з/. *Узгодження, дзвоник, віджилий, саджанець, загороджений, надзелень, підземний, відзвук, відзнака, джерело, джентельмен, підзвітний, приїжджий, надзвуковий, дзьоб.*
3. Запишіть слова фонетичною і фонематичною транскрипцією і з'ясуйте відмінність між звуками й фонемами, спираючись на засади Московської та Щербівської фонологічних шкіл. *Німецький, ательє, бар'єр, бюро, дюни, ін'єкція, інтерв'ю, каньйон, мільярд, сирітський, б'ються, легко, спитати, боротьба, вокзал, народження.*
4. З'ясуйте, які різновиди алофонів (основний, комбінаторний, позиційний, факультативний) позначають підкреслені літери в поданих словах. *Анекдот, бджола, безцізно, безсмертя, боротьба, бриніти, вдома, вертхвіст, вихователь, відзвук, віслюк, вітчизна, вогкий, гдубінь, голубка, гонець, дзвіночок, діжеці, інде, Парасчин, персці.*
5. Виконайте вправи № 28, 31 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Консонантизм (С) (від лат. *consonans (consonantis)* – приголосний звук) – система приголосних фонем у мові або діалекті на певному етапі їхнього розвитку. У сучасній українській літературній мові систему консонантизму утворюють 32 приголосні фонемі: /б/, /н/, /м/, /в/, /ф /, /д/, /д'/, /т/, /т'/, /з/, /з'/, /с/, /с'/, /ц/, /ц'/, /дз/, /дз'/, /ж/, /ч/, /ш/, /дж/, /л/, /л'/, /н/, /н'/, /р/, /р'/, /ї/, /г/, /к/, /х/, /г/.

Приголосні звуки – звуки мови, основою яких є шуми, що виникають унаслідок проходження видихуваного струменя повітря через певну перепону, утворювану органами мовлення.

Ознаки приголосних: а) **функціональні** (не творять складів, а входять до них, прилягаючи до того чи іншого голосного); б) **артикуляційні** (виникають внаслідок долання перешкоди (у вигляді зімкнення або звуження голосового каналу) повітряним струменем, що виходить з легенів, тому інтенсивність і тиск повітряного струменя значні, м'язова напруга апарату мовлення при вимові є нерівномірною і спрямована на закриття рота); в) **акустичні** (це консонантні звуки, тобто в основі приголосних лежить одночасно голосове і шумове або тільки шумове джерело).

Тема № 5. ЗВУКОВІ ЗМІНИ

Практичне заняття № 5

Контрольні питання:

1. Поняття про звукові зміни та їх типи.
2. Позиційні зміни в системі голосних сучасної української мови.
3. Позиційні зміни в системі приголосних сучасної української мови.
4. Акомодация голосних сучасної української мови.
5. Акомодация приголосних сучасної української мови.
6. Асиміляція в системі голосних сучасної української мови.
7. Асиміляція в системі приголосних сучасної української мови.
8. Типи асиміляції:
 - а) прогресивна чи регресивна;
 - б) повна або часткова;
 - в) контактна або дистантна;
 - г) за якою ознакою (за дзвінкістю і глухістю; за м'якістю; за місцем чи способом творення);
 - г) відбита або не відбита на письмі.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач* СУЛМ. С. 97–115; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 208–217; 3) *СУЛМ* за

ред. Грищенко. С. 50–55; 4) СУМ за ред. Мойсієнка. С. 254–268; 273–275; 291–293; 5) *Тоцька* СУЛМ. С. 96–107; 6) УМ: Енциклопедія. С. 13; 33–34; 262; 545.

2. У формі короткого письмового повідомлення викладіть думки мовознавців М. Жовтобрюха, Н. Тоцької, В. Брахнова та ін. на явище асиміляції у сучасній українській літературній мові.
3. Запишіть текст фонетичною транскрипцією з урахуванням змін голосних (крім **i**) у позиції після м'якого приголосного чи перед ним, між м'якими приголосними. Поясніть акомодацию. *Коли на малому лимані кричать чайки й дець важко сідають баклани, над морем стоїть чіткий місяць і грає срібними веслами на поверхні синьої води. На березі, як хрусталь, медуза. Кажуть, медуза горить, коли йде згрями. І це – як древнє сказання (М. Хвильовий).*
4. У поданих словах охарактеризуйте асиміляцію приголосних за такими ознаками: а) прогресивна чи регресивна; б) повна або часткова; в) контактна або дистантна; г) за якою ознакою (за дзвінкістю чи глухістю; за м'якістю; за місцем чи способом творення); г) відбита або не відбита на письмі: *Молотьба, вокзал, баскетбол, рюкзак, списати, з саду, легко, людський, Різдво, бджола, безшумний, сміється, смішся, не сидиться, у книжці, коритце, розжарити, льотчик, Гандзя, у бочці, берешся, розширити, Вітчизна, пісня.*
5. Затранскрибуйте текст, поясніть усі випадки комбінаторних і позиційних модифікацій приголосних звуків. *Вечоріло. В хатинці було холодно, возко й темнувало. Брудний світ ледве проходив знадвору крізь маленьке, похилене віконце й скупо сірів по голих, брудних стінах, по чорній земляній підлозі, по всій убогій обстановці «робітницької квартири» (В. Винниченко).*
6. Виконайте вправу № 35 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
7. Виконайте вправу № 164 зі збірника Н. Тоцької.

Завдання для аудиторної роботи:

1. Запишіть текст фонетичною транскрипцією. Виділіть усі випадки позиційних змін голосних (якісної редукції). Поясніть закономірності позиційних змін голосних. *Гінкий і крислатий, у три обхвати, прадавній в'яз на припічку кам'яниці Стурчаків, від якого, за переказами поляків, започаткувалося Таборище, неспогадано розбила весняна гроза. Приречений на довічну пам'ять, старий в'яз боровся за життя, за продовження собі віку, і невдовзі з міцного стовбура, що лише деінде не був позначений гаром блискавиці, пустив кілька пагонів: могутнє коріння щедро жило ті тонкі зелені парості глибинними соками і виганяло їх угору до пізньої осені, до тієї холодної пори, поки молоде листя не прихопили сиві зазимки, а вітри не взялись обгонити з пагіння листок по листку* (В. Логвиненко).
2. Подані слова прочитайте вголос, запишіть фонетичною транскрипцією. Поясніть явища комбінаторних змін. *Боротьба, просьба, кісьба, зцідити, розказати, спитати, з фабрики, хоч би, так же, легкий, скраю, безсмертя, натхнення, з джерела, снишся, зважся, дочці, Оришці.*
3. Виконайте вправи № 139, 140, 141, 166 зі збірника Н. Тоцької.
4. Виконайте вправи № 38, 44 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Позиційні зміни – це зміни, зумовлені певним місцем (позицією) звуків у слові – початком, кінцем, серединою, перебуванням / неперехуванням під наголосом. Типи: *редукція, гармонійна асиміляція, протеза.*

Редукація (від лат. *reductio* – скорочую) – позиційна видозміна звуків, що є наслідком меншої напруженості й тривалості артикуляції. Є два типи редукації звуків: **кількісна (часокількісна) і якісна**. Наприклад, початковий ненаголошений [y] може послаблюватися до [y̞] нескладового: [y̞'čime^л] тощо.

Протеза – неетимологічний приголосний, який

приєднується до початкового голосного у слові: *вікно, горіх, булиця*.

Комбінаторні зміни – це зміни, що залежать від взаємодії звуків у мовному потоці. На якість одних звуків постійно впливає артикуляція сусідніх звуків, внаслідок чого утворюються різні алофони фонем. Типи: *акомодація, асиміляція, дисиміляція, дієреза, епентеза, метатеза*.

Акомодація (від лат. *accomodatio* – пристосування) – зміна, що відбувається між звуками різних категорій, тобто між голосними й приголосними. Акомодація може бути *прогресивною* і *регресивною*. Коли попередній звук впливає на наступний, то відбувається прогресивна акомодація. Коли ж, навпаки, наступний звук впливає на попередній, відбувається регресивна акомодація. Наприклад, напівпом'якшена вимова перед наступним голосним [i] губних [n'], [b'], [ф'], [в'], [м'], передньоязикових шиплячих [ш], [ж], [ч], [дж] задньоязикових [г], [к], [х], глоткового [г]. В українській мові більш поширена акомодація голосних до приголосних, аніж приголосних до голосних.

Асиміляція (від лат. *assimilatio* – уподібнення) – це зміна, що відбувається між звуками тієї самої категорії, тобто між голосними або між приголосними, наприклад [с] під впливом [н'] в слові *сніг* теж м'який /с'н'іг/. Асиміляція може бути *прогресивною* й *регресивною*.

Гармонійна асиміляція (дистантна асиміляція, вокальна асиміляція, гармонія голосних) – це особливий вид регресивної асиміляції голосних у суміжних складах, який полягає в тому, що попередній голосний більше або менше уподібнюється до наступного голосного.

Практичне заняття № 6

Контрольні питання:

1. Дисиміляція та її типи:
 - а) прогресивна чи регресивна;
 - б) контактна чи дистантна;
 - в) за місцем чи способом творення;

- г) відбита чи не відбита на письмі.
2. Метатеза і її типи:
 - а) контактна чи дистантна;
 - б) ускладнена чи неускладнена (проста).
 3. Гаплогія.
 4. Діреза, або спрощення груп приголосних (з історичними коментарями).
 5. Відображення спрощення приголосних на письмі.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач СУЛМ*. С. 115–120; 2) *СУМ* за ред. Мойсієнка. С. 268–272; 3) *УМ*: Енциклопедія. С. 93; 142–143.
2. Спишіть речення і підкресліть слова, в яких відбулися зміни на дисимілятивній основі. Поясніть. 1. *І вже жоден рицар не має відваги до гри статъ супроти такої звитяги* (І. Франко). 2. *А сонце рушниками з-за кучерявих стелиться хмарин* (М. Стельмах). 3. *Давайте, говоріть ви, народом народжені й на тій же землі вирощені лицарі правди!* (І. Ле). 4. *Свіжа рілля, золоті стерні висріблилися тонким павутинням* (П. Оровецький). 5. *Струмки полощуть срібло тиші, в росі купається трава* (Б.-І. Антонич). 6. *Йшла вона – місяць обвин її світом, вітер поштиво затих, мов засоромлена, тихо плескала хижка ріка в верболозах німих* (Дн. Чайка).
3. Визначте тип звукових змін у словах: *вужчий, плести, вісник, лимар, Полтавщина, соняшник, Гандзя, скляний, трагікомедія, бджола, бондар, горіх, дикобраз, мірошник, довгобразий, срібло, залізо, хрест, квохтати, тхнути*.
4. Виправте, де потрібно, помилки і з'ясуйте, в яких словах спрощення приголосних не відбувається. *Проїздний, обласний, зап'ясний, шістнадцять, безвіздно, корисливий, персні, перехресний, свистнути, терка, скатерка, аванпостний, тоскно, скнара, хвастливий, доценський, шелестнути, улесливий, кістлявий, гігантський, достроковий, агенство, доблесний, альпіністський, прикрісний, вартісний, вискнути, пискнути, випускний, контрастний, пестливий, баласний, швидкісний, хваснути, студентство*.

Завдання для аудиторної роботи:

1. Визначте тип звукових змін у словах: *корисний, боротьба, капость, рибальство, медвідь, перепел, лицар, мести, павук, мінералогія, намисто, стипендія, тарілка, дужчий, муляр, імла, хто, вищий*.
2. Перепишіть, вставляючи, де потрібно, пропущені літери. Поясніть правопис і вимову цих слів: 1. *Чес...не діло роби сміло* (Нар. тв.). 2. *Налітали зловіс...ні птахи, доганяли сумний похід* (Є. Маланюк). 3. *Олеся вже була величенька дівчина років шіс...надцяти* (Б. Грінченко). 4. *Розійдемось, моє сер...це, Поки не світає* (Т. Шевченко). 5. *Чорний погляд твій гордий і зліс...ний, ти не хочеш прийняти любов. Та дарма, я гадюкою стис...ну, я візьму з твого сер...ця всю кров* (Н. Лівіцька-Холодна).

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Дисиміляція (від лат. *dissimilatio* – розподібнення) – один із видів комбінаторних змін звуків, що полягає в розподібненні приголосних у межах слова. За напрямком: а) **прогресивна**: *срібло* < *срібро*; б) **регресивна**: *лицар* < *рицар*. За віддаленістю звуків: а) **контактна** (суміжна): *дужчий* < *дуж+ш-ий*; б) **дистантна** (несуміжна): *муляр* (< *мурар*), *перепел* (< *перперь*), *рибальство* (< *рибарство*).

Метатеза (від гр. *metathesis* – перестановка) – заміна в слові незручних для вимови звукосполучень більш зручними. **Суміжна** (контактна): *локоть, лікоть* < **olkъть, бондар* < **bъdnarъ*); **дистантна**: діал. *колопні* < літ. *коноплі*). **Неускладнена** (проста): діал. *талірка* < літ. *тарілка*; **ускладнена**: *тверезий* < **terzвъ*.

Гаплогія (від гр. *haploos* – однаковий, простий і *logos* – слово) – випадіння одного з двох сусідніх однакових або подібних складів: *мінералогія* < *мінералологія*, *дикобраз* < *дигообраз*.

Епентеза (від гр. *epenthesis* – вставка) – поява у словах додаткового звука: *павук* < *паук*, *строк* < *срок*.

Дієреза (спрощення) – втрата звуку чи складу в потоці мовлення: *область – обласний, проїзд – проїзний*.

II МОДУЛЬ

Тема 6. ЧЕРГУВАННЯ. ФОНЕТИЧНІ ЧЕРГУВАННЯ

Практичне заняття № 7

Контрольні питання:

1. Поняття про фонетичні (живі) та історичні чергування фонем.
2. Фонетичні чергування приголосних за дзвінкістю – глухістю.
3. Чергування приголосних за твердістю – м'якістю.
4. Чергування приголосних за місцем і способом творення.
5. Поняття милозвучності (евфонії) та немилозвучності (какофонії) в мові. Засоби милозвучності.
6. Чергування /y/ з /ÿ/, /i/ з /ï/ як засіб милозвучності української мови.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач* СУЛМ. С. 123–136; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 261–266; 3) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 56–61; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 83–91; 5) *СУМ* за ред. Мойсієнка. С. 294–296; 6) *Тоцька* СУЛМ. С. 107–117; 7) *УМ*: Енциклопедія. С. 501; 342.
2. Виконайте вправу № 153 зі збірника Н. Тоцької.
3. Виконайте вправу № 41 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
4. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією. Поясніть усі випадки чергування приголосних за місцем і способом творення. *Зчеплення, безчинство, журишся, не мажся, у сорочці, діжці, тчемо, сміється, розчин, у книжці, відчай, ворітця, копитце, коротий, ліщина, вощина, льотчик.*

5. Перепишіть, вибираючи з дужок **і** або **й**, **у** або **в**, поясніть:
1. Було як почують хуторяни, що (й, і)де татарва, то заганяють скотину (й, і) ховаються по байраках (й, і) котлованах... (О. Стороженко). 3. (В, у)се небо облягли темні купчасті хмари, які шалено летять (в, у) одному напрямі. На мить з'явиться сонце, залле блиском сивий океан (й, і) знову сховається за хмарами (К. Станюкович). 4. (У, в)томився вороненький, (й,і)де, спотикнеться (Т. Шевченко). 5. (І, й) так – домовились: ми (в, у)стаємо завтра о шостій, готуємо нашвидкуруч сніданок (й, і) біжимо на заняття (газ.).
6. Виконайте вправу № 163 зі збірника Н. Тоцької.

Завдання для аудиторної роботи:

1. Подані слова прочитайте вголос, запишіть фонетичною транскрипцією. Поясніть випадки живих чергувань приголосних за дзвінкістю – глухістю. *Футбол, якби, боротьба, просьба, косьба, спитати, сказати, спересердя, спідлоба, хоч би, легкий, вогкий, дьогтю, без клопоту, анекдот, вокзал, з шибок, із черги, з фабрики, молотьба.*
2. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією. Виділіть і поясніть усі випадки живих чергувань приголосних за твердістю – м'якістю. *Після, зняти, український, уманський, цвіт, свято, корисні, кузня, штанці, світ, з вівці, передні, пісні, віслук, сільський.*
3. Виконайте вправи № 154, 157, 165 зі збірника Н. Тоцької.
4. До поданих слів підберіть (де це можливо) фонетичні варіанти з **у** (в) або **і**(й), обґрунтуйте свій вибір. *Україна, вважати, уподобати, вдова, вдома, влада, увага, удень, вдача, врожай, вчений, всякий, весь, втома, ухвала, вночі, всередині, участь, ухил, вміння, удосвіта, встати, вчення, імення, ім'я, Іван, імовірно, іти, ідея, ідол, Індія, інде.*

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Живі (або фонетичні) чергування – зміни фонем,

зумовлені певними фонетичними умовами, що діють у сучасній мові. Так, наприклад, в аломорфах /сад-ити/ й /сад'-ит'/ фонема /д/ перед /і/ чергується з /д'/, а в аломорфах /сад-ити/ й /с'ід-ити/ фонема /с/ перед /а/ чергується з /с'/ перед /і/.

Позиційні чергування – чергування звуків, які відбуваються залежно від їхньої фонетичної позиції у слові й зумовлені живими фонетичними нормами сучасної мови. Позиційні чергування за своєю природою суто фонетичні й не мають фонематичного значення, оскільки в них реалізуються в різних позиціях варіанти тих самих фонем. Наприклад: голуб – го^улубка – гу^олубка; несе^нний – не^нсти; учора – у^чора, ити – і^ти.

Милозвучність (евфонія) – здатність фонетичної системи мови до мелодійного звучання, а також до створення звукових образів у висловлюванні.

Немилозвучність (какофонія) – неприємне для слуху звучання, що виникає при настирливому повторенні тих самих звуків або звукосполучень, їх нагромадженні у фразі (тексті), якщо це не пов'язується зі стилістичним завданням. Наприклад: Юнак слухав **ці цікаві** розповіді.

Зьяння (зіяння, гіатус) – збіг двох або кількох голосних в одному слові або на межі слів: *аорта, радіо, какао, за озером.*

Тема 7. ІСТОРИЧНІ ЧЕРГУВАННЯ

Практичне заняття № 8

Контрольні питання:

1. Історичні чергування фонем. Типи, загальна характеристика.
2. Найдавніші чергування голосних.
3. Пізніші чергування голосних фонем та їх причини.
4. Чергування /о/ та /е/ з /і/.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач СУЛМ*. С. 136–150; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 267–280; 282–283; 3) *СУЛМ* за

ред. Грищенко. С. 61–64; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 91–93; 95–100; 5) *СУМ* за ред. Мойсієнка. С. 296–298; 6) *Тоцька* СУЛМ. С. 117–124; 7) *УМ*: Енциклопедія. С. 231–232.

2. Виконайте завдання № 167 зі збірника Н. Тоцької.
3. Поясніть чергування голосних у словах. *Терти* – *стирати* – *затірка*; *стерегти* – *остерігатися*; *могти* – *уміти*; *гребсти* – *загрібати*; *вмерти* – *помирати*; *плисти* – *плавати*; *нести* – *носити*; *брести* – *бродити* – *брід*.
4. Знайдіть слова, в яких чергування /o/, /e/ з /i/ не відбувається. *Сестер*, *сосон*, *січень*, *ставок*, *шелест*, *посол*, *голка*, *пісок*, *бору*, *довбня*. З'ясуйте причину його відсутності.
5. До поданих слів доберіть такі відповідники, в яких би відбулося чергування фонем /o/, /e/ з /i/. *Ворожити*, *гонець*, *тоненький*, *доба*, *слово*, *ведеш*, *вдома*, *вихователь*, *шовковий*, *річ*, *камінь*, *жовтий*, *рости*, *школа*, *пора*, *медобори*, *діловод*, *закон*, *спокій*, *воля*, *донесення*, *ворона*, *молоко*, *розгром*, *село*, *Донець*, *коса*, *сім*, *піч*, *кокс*, *коло*, *коса*, *дзвінок*.

Завдання для аудиторної роботи:

1. Виконайте вправи № 168, 169 зі збірника Н. Тоцької.
2. До поданих слів підберіть однокореневі і з'ясуйте, чому чергування /o/, /e/ з /i/ не відбувається. *Ніж*, *дзвін*, *хвіст*, *книжка*, *день*, *сім*, *бджола*, *рівень*, *вітер*, *елемент*, *камінь*, *озеро*, *ниточка*, *Василів*, *Миколаїв*, *екзамен*, *екскурсовод*, *учитель*, *бокс*.
3. Виконайте вправу № 47 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
4. Подані речення запишіть фонетичною транскрипцією, поясніть чергування голосних фонем. 1. *Сти ж, мій маленький, слухняний синок!* (В. Сосюра). 2. *Сто два роки бабусі моїй* (В. Сосюра). 3. *Того літа я вперше побачив Київ і Дніпро* (М. Вінграновський). 4. *Набираюсь сил од природи, од сільського повітря* (М. Коцю-бинський). 5. *Упала ніч на табір* (О. Довженко).

Практичне заняття № 9

Контрольні питання:

1. Чергування /о/ та /е/ з фонемним нулем.
2. Чергування /е/ з /о/ після шиплячих та /й/.
3. Звукосполюки /ри/, /ли/ – /ро/, /ло/.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач* СУЛМ. С. 142–144; 150–154; 2) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 64–65; 3) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 94–95; 4) *СУМ* за ред. Мойсієнка. С. 296–298; 5) *Тоцька* СУЛМ. С. 124–126.
2. Виконайте вправу № 172 зі збірника Н. Тоцької.
3. Виконайте вправу № 50 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
4. На матеріалі поданих речень поясніть усі можливі випадки історичних чергувань голосних у сучасній українській мові (з історичними коментарями), навівши паралельні форми цих слів або похідних, які свідчать про наявність чергування:
 1. *За колісницею тягся довгий рядок верхівців на конях* (І. Нечуй-Левицький).
 2. *Про всяк випадок надів він під сорочку кольчугу й засунув за пояс кинджал* (З. Тулуб).
 3. *Біла церква серед могутньої зелені робила приємне враження* (М. Коцюбинський).
 4. *Упала ніч на табір* (О. Довженко).
 5. *Настала ніч, холодок та сон сповиває землю* (Панас Мирний).
 6. *Вже тріщать залізні двері, голоси гудуть і закривавились високі вікна* (М. Рильський).
5. Перепишіть, вставляючи пропущені букви. Поясніть чергування /о/, /е/ після шиплячих та /й/. *Дж...мпер, Дж...рсі, ш...колад, щ...міти, Ш...вчук, смуш...вий, комиш...вий, стаж...р, сторож...вий, приниж...ння, веч...ря, каж...мо, ш...піт, ч...ло, пи...но, ч...тирнадцять, ч...мний, Ч...ркаси, щ...бінь, річ...чка, пи...но, ж...зл, ж...м, ч...ломкатися, щ...міти, присвяч...но, вирощ...но, збудж...ння, перш...сті, ж...тон, ч...модан, ч...мпіон.*

Завдання для аудиторної роботи:

1. Виконайте вправи № 178, 180 зі збірника Н. Тоцької.
2. Виконайте вправу № 52 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
3. Виявіть і поясніть відхилення від чергувань /o/ та /e/ з фонемним нулем та /e/ з /o/ після шиплячих та /j/ у поданих словах. *На лобі, пеньок, орли, льон, лев, швець, жнець, у роті, синок, хлопець, мох, вогонь, гадка, шибка, кочегар, чекати, щедрий, розжевий, меншості, бджолі, печера, черга, гайочок, більшої.*
4. Поясніть природу звукосполучень *-ри-*, *-ли-* у словах *криниця, тривога, клин, глитати, чорнобривий, бриніти, глибінь, кривавий, дрижати, крихта.*

Практичне заняття № 10

Контрольні питання:

1. Історичні чергування приголосних фонем. Типи, загальна характеристика.
2. Історичні чергування приголосних фонем як наслідок перехідних палаталізацій:
 - чергування глоткового /г/ і задньоязикових /г/, /х/, /к/ із шиплячими /ж, /ч/, /ш/ (перша палаталізація);
 - чергування /г/, /г/, /к/, /х/ із /з'/, /ц'/, /с'/ (друга і третя палаталізації).
3. Історичні чергування приголосних фонем як наслідок впливу /й/.
4. Історичні чергування приголосних на морфемному шві при формотворенні і словотворенні.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач* СУЛМ. С. 154–163; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 284–294; 3) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 65–67; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 100–

108; 5) СУМ за ред. Мойсієнка. С. 298–301; 6) *Тоцька* СУЛМ. С. 126–132.

2. Виконайте вправу № 183 зі збірника Н. Тоцької.
3. Виконайте вправу № 55 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
4. Подані нижче іменники поставте у формі давального і місцевого відмінків однини, поясніть морфонологічні чергування приголосних при словозміні. *Рука, нога, чепіга, крига, аптека, лука, мачуха, муха, рік, річ, круг, дорога, дзига, Грига, вага, око, птаха, ріг, рух.*
5. Від поданих слів за зразком утворіть інші форми або доберіть спільнокореневі слова, які б свідчили про чергування /г/, /к/, /х/ із шиплячими чи свистячими. *Бік, вік, чоловік, логіка, лелека, відвага, райдуга, черемха, муха, Домаха, засуха.*

Зразок: юнак – юначе – юнацький.

6. Поясніть відхилення від історичних чергувань голосних і приголосних у поданих словах. *Лоба, рота, лева; терен, город, бережок, крапель, березень, роздерти, пеньок, землероб, горбок, закон, Козловський; бджолі, безкрайої, нашої, чемпіон, чешемо, кобіток, творчості, почерк, схожості, збуджена, шепечемо; тихі, кіт, гімн, хекати, кеглі.*

Завдання для аудиторної роботи:

1. Подані іменники поставте у формі місцевого та кличного відмінка. Поясніть чергування задньоязикових приголосних із шиплячими і свистячими приголосними (перше і друге перехідне пом'якшення). *Явтух, сорока, чоловік, хлопець, книга, птах, друг, Ольга, луг, парубок, колега, Олег.*
2. Виконайте вправу № 184 зі збірника Н. Тоцької.
3. Виконайте вправу № 56 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
4. У поданих реченнях знайдіть усі випадки наявних або можливих фонетично не зумовлених (історичних) чергувань приголосних. Поясніть. Окремо виділіть випадки, коли приголосні фонemi /г/, /к/, /х/ не чергуються в сучасній мові,

- пояснить причину цього. 1. *Удвох собі походжають, мов ті голуб'ята* (Т. Шевченко). 2. *Через тиждень замість чорних стогів жовтіли високі ожереди соломи* (Панас Мирний). 3. *Скінчу вже врешити свою подорож* (М. Коцюбинський). 4. *Нічого немає в світі смачнішого від хліба, кажуть у народі* (С. Плачинда). 5. *Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє. Чому ж я мушу зневажати все минуле?* (О. Довженко). 6. *Люблю пісні мого краю, та не спинюсь на тім лишень: з любов'ю вухо привертаю до братніх на землі пісень* (М. Рильський).
5. Від поданих іменників утворіть прикметники з суфіксом **-ськ-**. Поясніть чергування приголосних. *Париж, Дрогобич, Бучач, Балхаш, Сиваш, Кавказ, Збараж, Лейпциг, Цюрих, Франкфурт-на-Майні, Гаага, Дамаск, Золотоноша, Калуга, Калуш, Баку, Сочі, Запоріжжя, Пенза, Гадяч, Овруч, Куба, Санкт-Петербург, Люксембург, Гамбург, Чернівці, Одеса, Великі Лучки, Коломак, Кривий Ріг, Гонконг, Острого, Марокко, Чикаго, Іртиш, Нальчик, Сілезія, Полісся, Буг, Волга, Мозамбик, Кагарлик, Євпаторія, Выборг, Льєж, Данциг, Караганда, печеніги, чехи, лаки, коряки, перм'яки, латиші, гагаузи, ескімоси.*

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Історичні чергування – зміни фонем, що не залежать від спеціальних фонетичних умов сучасної мови, а викликані фонетичними закономірностями, що діяли в минулому, в більш ранні епохи розвитку української мови. Наприклад: *нести – носити, кілок – кілка, стола – стіл, муха – мусі, лице – личко та ін.*

Тема 8. АКЦЕНТОЛОГІЯ

Практичне заняття № 11

Контрольні питання:

1. Акцентологія як наука та її предмет.
2. Поняття словесного наголосу. Його характер.
3. Акцентуаційна норма. Нормалізація українського літературного наголошення.
4. Особливості наголошування слів деяких частин мови:
 - а) слова, наголошення яких пов'язане з їх семантикою;
 - б) слова з подвійним наголошуванням.
5. Словники наголосів.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі, Пискач СУЛМ*. С. 173–194; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 358–369; 3) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 70–72; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 51–54; 130–135; 5) *СУМ* за ред. Мойсієнка. С. 308–311; 6) *Тоцька СУЛМ*. С. 136–137; 7) *УМ*: Енциклопедія. С. 386–387.
2. Виконайте завдання № 205 зі збірника Н. Тоцької.
3. Зробіть аналіз словникової статті двох словників («Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник». Київ, 1973 та «Словник наголосів». Київ, 2003 (автор С. І. Головашук).
4. Користуючись словником, поставте наголос у поданих словах. *Громадянин, Дністер, добовий, довезти, довідник, доглядач, дочка, дощечка, донесхочу, донести, допізна, доповіді, дотеп, дотепність, дробовий, завдовжки, завести, загадка, заглянути, заржавіти, знітитися, зобразити, маляр, металургія, ненавидіти, обруч, обіцянка, прошарок, рішуче, річковий, сполучний, сумісництво, чарівний, черкати, черствий, чорнозем, щелепа.*
5. Прочитайте, правильно наголошуючи слова:
 1. *Позаду, за їхніми спинами, схвильоване, бліде обличчя*

старшого лікаря (В. Козаченко). 2. Київ здавна був осередком культури (журн.). 3. Налітали зловісні птахи, доганяли сумний похід (Є. Маланюк). 4. Безперестанку чийсь-небудь лікоть однихає тебе назад або хтось ззаду кладе на плечі руки (М.Коцюбинський). 5. Розійдемося, моє серце, Поки не світає (Т. Шевченко).

Завдання для аудиторної роботи:

1. Користуючись словником, поставте наголос у поданих словах. *Абиде, алфавіт, апостроф, весняний, видання, вимова, гілля, довідник, заголовок, зокрема, мабуть, небіж, надання, отаман, помилка, поперек, переспів, подання, показник, займемо, живе, живемо, краду, крадеш, крадуть, платимо, платите, пишу, пишете, плачу, платиш, платимо, платите.*
2. Виразно прочитайте обидва уривки, позначте всі наголошені склади. Чому у поезії виділяти наголошені склади легше, ніж у прозі?

І. Довбуш покинув сім'ю і пристав до опришків саме в ті часи, коли коли зросло народне невдоволення проти поміщиків. Зростала в панських серцях привога, а в гуцульських – надія, що таки настане час, вільний від тяжкої кріпацької праці, від зневаг, від знуцання (І. Єрофеев).

*ІІ. Кажуть, легше повалити,
Ніж звести будівлі стіни.
Я тесав гранітні плити,
Закладав в підмурки міни.
І кажу: поставить легше
На будівлі сім рекордів,
Ніж на ній сірник відтерши,
Підпалити шнур бікфордів (ІІ. Воронько).*

3. Використайте подані слова в різних словосполученнях і доведіть, що у межах кожної пари слова з різними наголосами мають різні лексичні або різні граматичні значення. *Пугач – пугáч, руки – ру́ки, тінати – тінáти, тріска – тріска́, виходити – вихо́дити, забігати – забіга́ти.*

4. Виконайте вправи № 207, 209, 210, 211 зі збірника Н. Тоцької.
5. Виконайте вправу № 58 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Словесний наголос (акцент) – це виділення складу в слові різними фонетичними засобами, зокрема: а) посиленням м'язової напруги (такий наголос називається динамічним, силовим, експіраторним; він властивий, наприклад, усім східнослов'янським мовам); б) зміною висоти тону (наголос музичний, тонічний, мелодійний; він характерний, зокрема, для китайської, корейської та японської мов; у поєднанні з посиленням м'язової напруги – наприклад, для литовської, сербської і хорватської мов); в) збільшенням тривалості звучання (наголос часокількісний, квантитативний, довготний; наприклад, у новогрецькій мові).

Функції наголосу: а) **кульмінативна** (забезпечення цілісності і виділення слова шляхом просодичної централізації його складо-звукової структури (виділення просодичного центра слова); б) **сигніфікативна** (розрізнення, крім граматичних форм, також лексем і лексико-семантичних варіантів слів). Наприклад: *відомість* (документ), *відóмість* (інформація), *зáмок* (будівля), *замóк* (пристрій для замикання) та ін.; в) **делімітативна** (роздільна) – позначає межі між словами; г) **експресивна** (є елементом інтонації фрази і співвідноситься з прагматичним значенням).

Тема 9. СКЛАД ЯК ЧАСТИНА ФРАЗОВОГО ТАКТУ

Практичне заняття № 12

Контрольні питання:

1. Склад як частина фразового такту.
2. Теорії складу.

3. Типи складів (відкриті / закриті, прикриті / неприкриті, наголошені / ненаголошені).
4. Український фонетичний складоподіл.
5. Орфографічний складоподіл.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюцілі, Пискач* СУЛМ. С. 165–171; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 340–357; 3) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 67–70; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 45–47; 5) *СУМ* за ред. Мойсієнка. С. 304–308; 6) *Тоцька* СУЛМ. С. 132–136; 7) *УМ: Енциклопедія*. С. 599–600.
2. Розбийте слова на склади, порівняйте фонетичний і орфографічний складоподіли. *Їжа, юшка, яблуко, єдиний, яма, їдкий, знання, відродження, оаза, район, мовознавство, Ярина, бастион, озеро.*
3. Подані речення запишіть фонетичною транскрипцією, охарактеризуйте склади в усіх словах. 1. *Густий запах пізніх гречок і сухої стерні повівав з поля...* (М. Коцюбинський). 2. *Лиш той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив* (Леся Українка). 3. *Поспішив хлопець нерівною дорогою, вкритою довгими смугами рослин, на яких, з листкових країв, звисали роси – білі і прозорі* (В. Барка). 4. *Ніхто з найближчих приятелів так і не дочекався від нього виразної відповіді на запитання, чого він туди їздить* (Ю. Андрухович).
4. Виконайте вправи № 192, 194 зі збірника Н. Тоцької.
5. Виконайте вправу № 57 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.

Завдання для аудиторної роботи:

1. Прочитайте, знайдіть у тексті слова, в яких є розбіжності при фонетичному і орфографічному складоподілі: 1. *О вільний степ! О золоті часи! Я вас благословляю за помірність* (М. Руденко). 2. *Скажіть моїй матері, Що я не повернусь ніколи...* (Д. Павличко). 3. *Чи є кращі над квітами та над весняні? Чи є кращі в життю літа та над молодії?* (Леся

- Українка). 4. *Хто чисте сумління має, спокійно спати лягає* (Нар.тв.). 5. *Приємно бродити по темних калюжах після грому й дощу, чи ловити щучок руками, скаламутивши воду, або дивитись, як тягнуть вола* (О. Довженко).
2. Охарактеризуйте склади в поданих словах. *Античний, антинародний, суперечливий, супермодний, імітувати, мовознавство, життя, сестра, їжа, юшка, яблуко, єдиний, яма, їдкий, знання, відродження, оаза, район, мовознавство, Сільва, розорати, озеро.*
 3. Виконайте вправи № 193, 202 зі збірника Н. Тоцької.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Склад – фонетичне слово або його частина, що складається з голосного, до якого можуть долучатися один або кілька приголосних. Типи складів: а) **відкритий** (закінчується на голосний): *су-сі-ди, го-ло-ва*; **закритий** (закінчується на приголосний): *кар-низ, кап-кан*; б) **прикритий** (починається на приголосний): *при-го-лу-би-ти*; **неприкритий** (починається на голосний): *о-а-за*.

Складоподіл – визначення межі складу та кількості складів у слові. Типи: а) **фонетичний** (виділення складів в усному мовленні з урахуванням їх сонорності): *при-ї-зди-ти, зна-ння, о-зе-ро*; б) **орфографічний** (виділення складів при переносі частин слова із рядка в рядок): *при-їз-ди-ти, озе-ро, зна-ння* (і *знан-ня*).

Тема 10. ІНТОНОЛОГІЯ

Практичне заняття № 13

Контрольні питання:

1. Інтонація та її складові елементи.
2. Фразовий наголос і його різновиди (наголос акцентної групи, синтагматичний, логічний та емпатичний наголоси).

3. Поняття мелодики української мови. Основні типи мелодики.
4. Паузи. Види пауз.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцилі, Пискач СУЛМ*. С. 197–208; 2) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 73–76; 3) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 56–62; 4) *СУМ* за ред. Мойсієнка. С. 311–334; 5) *Тоцька СУЛМ*. С. 137–141; 6) *УМ: Енциклопедія*. С. 227–228.
2. Подані речення запишіть фонетичною транскрипцією, встановіть стилістичну функцію пауз, позначених на письмі трьома крапками. 1. *Вродило... не яблука – самі дулі* (Остап Вишня). 2. *А я... аж страшно, як згадаю, я сам пішов у москалі* (Т.Шевченко). 3. *Зима... і пролісок блакитний* (Олександр Олесь). 4. *Чорними ярами покотився білий туман, одежа вкрилась дрібненькою росою...* (М. Коцюбинський).
3. Виконайте вправи № 217, 218 зі збірника Н. Тоцької.
4. Запишіть подані речення фонетичною транскрипцією, позначте паузи, наголоси, рух мелодики, прочитайте вголос. 1. *«Еге, – подумав Остап, – так ось воно що»* (М. Коцюбинський). 2. *І голос сильний нам згори, як грім, гримить: «Лупайте сю скалу!»* (І. Франко). 3. *«І що я без землі?» – вертілося в його похнюпленій голові* (Панас Мирний). 4. *– Яка краса! – сказав Доктор. – Шанування любій молодій панні. Добрий сирник?* (Ю. Андрухович).
5. Прочитайте подані речення, дотримуючись основних правил мелодики. 1. *Чи не помиляюсь я в спогадах та почуттях? Ні.* (О. Довженко). 2. *Слухайте, діду, ви не можете йти швидше?* (О. Довженко). 3. *Що ж то за краса!* (Марко Вовчок). 4. *Йди додому, синочку. До побачення!* (О. Копиленко).
6. Виконайте вправу № 228 зі збірника Н. Тоцької.

Завдання для аудиторної роботи:

1. Подані речення запишіть фонетичною транскрипцією, прочитайте, дотримуючись логічних пауз, встановіть, наскільки паузи співвідносяться з розділовими знаками.
 1. *Заспівай лиш нам, старий кобзарю* (Т. Шевченко).
 2. *Соломія міркувала, що, коли брати у ліву руку, плавні мусять швидко скінчитися...* (М. Коцюбинський).
 3. *Дівчата йдуть, співаючи, з ланів* (Леся Українка).
 4. *І все летить перед тобою, і ти, здається, сам летиш* (В. Сосюра).
2. Прочитайте подані речення, виділяючи емпатичний наголос.
 1. *А Леся так прямо оче-е-й не зводить* (Гр. Тютюнник).
 2. *«Поет розуміє все незбагненне», – писав Лорка* (В. Стус).
 3. *Земля дитинства, стежки ранньої юності...* (В. Скуратівський).
 4. *З-за комина почувся якийсь пискливий голос: «Я їсти хо-чу-у-у...»* (Гр. Тютюнник).
3. Виконайте вправи № 223, 224 зі збірника Н. Тоцької.
4. Виразно прочитайте текст, виділяючи логічно наголошені слова.
 1. *Коли я буду явором рости, дивитися у далеч з висоти, коханій посилатиму листочки, як посилаю їй тепер листи.*
 2. *Безсмертні всі: цей виховав дитину, той пісню написав, хоч і єдину, а той, хто не зумів цього зробити, біля дороги посадив калину.*
 3. *Рівняє смерть усіх. Та після неї не всі однакові в серцях людей: великими стають лиш Прометей, чи їх тіла в землі, чи в мавзолеї* (Д.Павличко).
5. Запишіть речення фонетичною транскрипцією, прочитайте вголос, поясніть мелодику.
 1. *Гляне – холодною водою зілле* (Марко Вовчок).
 2. *Раптом чує: недалеко, з-за жита, хтось співає* (Панас Мирий).
 3. *– Яка красива. Ну лялечка! – ніжно і зворушливо промовила мати. – І позіхає, глянь. Голубонько ж ти моя сизенька, квіточка...* (О. Довженко).
 4. *Чуда не сталося: коняка мовчала, як і належить їй мовчати увесь вік* (М. Стельмах).

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Інтонологія – розділ мовознавства, що вивчає інтонацію в її структурних, функціональних, комунікативних та стилістичних аспектах.

Інтонація (від лат. *intonare* – голосно вимовляти) – сукупність звукових мовних засобів, завдяки яким передається смисловий, емоційно-експресивний і модальний характер висловлення, комунікативне значення та ситуативна зумовленість, стилістичне забарвлення тексту, індивідуальність виражальних прийомів мовця. Інтонація включає *мелодику, інтенсивність, тривалість звучання, фразовий і логічний наголоси, ритм, тембр, паузи*.

Фразовий наголос виявляється тільки в реченні. Виступаючи компонентами речення, окремі слова дістають наголошення неоднакової сили, що залежить від місця слова в реченні, кількості складів у ньому та смислового навантаження. Фразовий наголос має такі різновиди: *наголос акцентної групи, синтагматичний, логічний та емпатичний*.

Наголос акцентної групи – найслабший за своєю силою. В акцентну групу звичайно об'єднуються повнозначні слова і сполучники, прийменники, допоміжні дієслова і окремі різновиди займенників. Акцентну групу можна розглядати також як фонетичне слово. Сильнішим у реченні є *синтагматичний наголос*.

Синтагматичний наголос – виділення слова в синтагмі за допомогою артикуляційно-акустичних засобів. Як правило, синтагматичний наголос падає на останнє слово (зрідка словосполучення) синтагми.

Логічний наголос – особливе виділення голосом слова в реченні з метою підкреслити важливість його в смисловій структурі речення. У простому реченні буває тільки один логічний наголос. Він може падати на будь-яке слово в реченні, зокрема й на службове. Логічний наголос сильніший від синтагматичного.

Емпатичний наголос – це виділення важливої зі смислового погляду частини висловлення (групи слів, слова і

навіть складу) у зв'язку з вираженням експресії мовлення, емоційного стану мовця. Емфатичний наголос найчастіше виражається подовженням голосного, приголосного, а також своєрідною мелодикою.

Мелодика – підвищення і зниження тону для вираження відповідної думки чи почуття. Функції мелодики: а) **комунікативна** (розрізняє розповідні, питальні, спонукальні речення, виділяє звертання, вставні слова і т. ін.); б) **емоційна** (відбиває ставлення мовця до висловленої думки). Види мелодика: а) **завершена**; б) **незавершена**.

Пауза (лат. *pausa* – зупинка, затримка, припинення) – більш або менш тривала артикуляційна й акустична зупинка в мовленнєвому потоці. Види пауз: **1. За функцією**: а) **синтаксична** (або логічна) (завершує процес мовлення або певний мовленнєвий відтинок – синтагму); б) **хезитаційна** (служить для обдумування, добирання належного слова); в) **емфатична** (служить для увиразнення, виділення наступного тексту); г) **емотивна** (перерва у мовленні з психологічних причин). **2. За ступенем вірогідності**: а) **обов'язкова** (на синтаксичному шві, наприклад, перед підрядним додатковим реченням); **вірогідна** (поява паузи значною мірою зумовлена семантико-інтонаційною структурою висловлення); **варіативна** (пауза з найменшим ступенем вірогідності – стилістична, емфатична паузи). **3. За тривалістю**: а) **короткі**; б) **середні**; в) **довгі** (при докладнішому аналізі – також найкоротші й наддовгі). Наприклад: *Після неспокійної ночі / Тихович разом зі сходом сонця / зірвався на рівні ноги //* (М.Коцюбинський).

Тема 11. ОРФОЕПІЯ ЯК РОЗДІЛ МОВОЗНАВСТВА. ЛІТЕРАТУРНА ВИМОВА ГОЛОСНИХ

Практичне заняття № 14

Контрольні питання:

1. Орфоепія української мови, її предмет, зв'язок з іншими розділами мовознавства.

2. Типи орфоепічних помилок.
3. Орфоепічна норма. Основні риси української літературної вимови.
4. Вимова ненаголошених голосних.
5. Орфоепічний словник, його характеристика.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцилі, Пискач* СУЛМ. С. 210–214; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 370–376; 3) *СУЛМ* за ред. Грищенка. С. 77–78; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 111–116; 5) *Тоцька* СУЛМ. С. 142–146; 6) *УМ: Енциклопедія*. С. 445.
2. Зробіть аналіз словникової статті «Орфоепічного словника української мови» (2001, 2003).
3. Виконайте завдання № 252 зі збірника Н. Тоцької.
4. Виконайте вправу № 60 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.

Завдання для аудиторної роботи:

1. Виконайте вправи № 264, 270 зі збірника Н. Тоцької.
2. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією, прочитайте вголос, зверніть увагу на вимову звуків [e] та [u]. *Чекати, веде, вимету, стени, клени, плести, берізка, гребі, дикун, лексика, перевертень, невістка, учителі, пливить, оперізувати.*
3. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією, прочитайте вголос, зверніть увагу на вимову голосних звуків. *Помітно, голубка, великий, бачила, оголошення, літера, поріг, зозуля, кожух, тобі, матиму, дівчина, примерзлий, незліченний, заворушення.*

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Орфоепія – 1) сукупність вимовних норм, що охоплюють правила вимови звуків, звукосполучень у мовному потоці, наголошування слів, а також такі суперсегментні

фонетичні явища, як інтонування фрази, ритмомелодика; 2) розділ мовознавства, що вивчає норми літературної вимови.

Орфоепічні помилки: 1. **Фонологічні вимовні помилки** проявляються у змішуванні фонем, що не тільки спотворює нормативну вимову, а й призводить до неправильного розуміння слова. Наприклад, при оглушенні кінцевих приголосних слово *гриб* сприймається як *грип* (хвороба), *ніж* – як *ніш* (родовий відмінок множини від слова *ніша*), *казка* – як *каска*, *везти* – як *вести*, *кіз* – як *кіс*. До цієї групи орфоепічних помилок належить і заміна огубленого ненаголошеного звука [o] неогубленим [a]: *моститися* вимовляється як *маститися*, *поради* – як *паради*, *воли* – як *вали*. 2. **Фонетичні вимовні помилки** полягають у неправильному використанні варіацій фонем. Ці порушення не завжди змінюють значення слова і, як правило, спотворюють вимову. Так, українська орфоепія допускає вимову приголосного [m'] з наближенням до [ц'], якщо [m'] стоїть після [c']: [c'm'іна], [рад'іc'm'і] (*стіна*, *радість*). У словах [же'm':а], [m'іло] (*життя*, *тіло*) наближення [m'] до [ц'] є порушенням норм української орфоепії.

Тема 12. ОСНОВНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВИМОВИ ПРИГОЛОСНИХ

Практичне заняття № 15

Контрольні питання:

1. Правила вимови приголосних.
2. Вимова звукосполучень та буквосполучень.
3. Вимова слів іншомовного походження.
4. Фонематичний аналіз.
5. Фонетичний аналіз.
6. Орфоепічний аналіз.

Домашнє завдання:

1. Опрацюйте літературу: 1) *Кюнцлі*, *Пискач* СУЛМ. С. 214–220; 2) *СУЛМ* за ред. Білодіда. С. 376–401; 3) *СУЛМ* за

ред. Грищенко. С. 78–80; 4) *СУЛМ* Карпенка та ін. С. 116–135; 5) *Тоцька* СУЛМ. С. 146–153.

2. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією, прочитайте вголос, поясніть вимову шиплячих та африкат. *Ніч, піч, ячмінь, колючка, обличчя, жінка, колючцю, дощик, цілющий, ручка, чому, часто, щипці, прощу, шука, рукавички, ключ, Галич, дзюрчати, шість, дзвякати, дзьоб, дзига, пробудження, піджати, підживлення, бриндза, джем, дзеркало, гудзик, кинджал, паранджа, кукурудза, наджаркий, воджу.*
3. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією, прочитайте вголос, поясніть вимову дзвінких і глухих приголосних. *Просьба, екзамен, розхитувати, скубти, сережки, хліб, берег, масаж, мороз, клад, легко, дьогтю, гриб, спитати, розсердити, безсмертя.*
4. Затранскрибуйте подані речення, дотримуючись орфоепічних норм. 1. *Вона не думала, що Мелашці буде так важко в свекрухи* (І. Нечуй-Левицький). 2. *Поплив човен в синє море* (Т. Шевченко). 3. *Хитра людина в'ється, як хмелина: за що можна вчепиться, за те й держиться* (Нар.тв.). 4. *І все летить перед тобою, і ти, здається, сам летиш* (В. Сосюра).
5. Виконайте вправу № 311 зі збірника Н. Тоцької.
6. Виконайте вправу № 73 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
7. Зробіть фонематичний, фонетичний і орфоепічний аналіз поданих слів: *поїзди, агентство, надзвичайно, нагороджений, високість, голубка.*

Завдання для аудиторної роботи:

1. Виконайте вправи № 312, 314 зі збірника Н. Тоцької.
2. Виконайте вправу № 76 зі збірника М. Плющ, О. Леути, Н. Гальони.
3. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією, прочитайте вголос, зверніть увагу на вимову губних та передньоязикових приголосних. *Острів, дивно, вовк, футбол, тобі, міх, вечір, фарфор, вухо, дерево, віра, взнав, вовна, фейлетон, Федір, сівба, дивак, півхліба, цвах, свято,*

діти, життя, сіль, стіна, вість, гладь, річка, дядько, смерть, ліплять, дитячко, світає, сіяч, посвята, цвях, різьбяр, тісно.

4. Подані речення запишіть фонетичною транскрипцією, прочитайте вголос, поясніть вимову голосних та приголосних. 1. *Ти гість мені сьогодні – образити тебе я не хотів би* (Леся Українка). 2. *Та все ж нехай хоч розіпнуть, а я без віршів не улежу* (Т.Шевченко). 3. *Линьте ж, дні, котіться, весни, до мети!* (М. Рильський). 4. *Лінивого не добудишся, як мертвого не докличешся* (Нар. тв.).
5. Зробіть фонематичний, фонетичний і орфоепічний аналіз поданих слів: *невістці, комахці, Одещина, вулжчий, спідлоба, синекдоха, фюзеляжний.*

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Фонематичний аналіз – виокремлення фонем та з’ясування їх визначальних артикуляційно-акустичних ознак.

Фонетичний аналіз – характеристика звуків, звукового складу слів і їх фонетичних явищ.

Орфоепічний аналіз – з’ясування особливостей вимови й акцентуації слів та артикуляції окремих звуків.

Фонематичний аналіз

1. Записати слово (орфографічно, фонематичною і фонетичною транскрипціями і визначити в ньому кількість букв, фонем і звуків.
2. Поділити слово на склади, охарактеризувати їх (за кінцевою фонемою, за початковою фонемою, за кількістю фонем).
3. Охарактеризувати голосні фонемі: ряд, піднесення, лабіалізація, реалізація в звукові.
4. Охарактеризувати приголосні фонемі: за співвідношенням голосу і шуму, за участю голосу, за активним мовним органом, за місцем творення, за способом творення, за участю носового резонатора, за палатальністю. Реалізація в звукові (алофоні).

5. Визначити модифікації фонем: головний вияв, позиційний, комбінаторний, факультативний алофон.
6. З'ясувати чергування фонем (історичні чергування).

Зразок:

1. Полегкість – /полегкіст'/, [полéхк'іс't^н']. У слові 9 букв, 9 фонем, 9 звуків.
2. /по–лег–кіст'/: /по/ – відкритий, прикритий, двофонемний; /лег/ – закритий, прикритий, трифонемний; /кіст'/ – закритий, прикритий, чотирифонемний. Наголошений другий склад, наголос сталий.
3. Голосні фонemi: /o/ – заднього ряду, середнього піднесення, лабіалізована, головний вияв; /e/ – переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізована, головний вияв (наголошена позиція); /i/ – переднього ряду, високого піднесення, нелабіалізована, головний вияв.
4. Приголосні фонemi: /n/ – шумна, глуха, губна, губно-губна, зімкнена, неносова, тверда, головний вияв; /л/ – сонорна, язикова, передньоязикова, щілинна, неносова, тверда, головний вияв; /г/ – шумна, дзвінка, глоткова, щілинна, неносова, тверда, комбінаторний варіант [х]; /к/ – шумна, глуха, язикова, задньоязикова, зімкнена, неносова, тверда, комбінаторний варіант [к']; /с/ – шумна, глуха, язикова, передньоязикова, щілинна, неносова, тверда, комбінаторний варіант [с']; /м'/ – шумна, глуха, язикова, передньоязикова, зімкнена, неносова, м'яка, комбінаторний варіант [т^н'].
5. Чергування фонем /i/ – /o/ в суфіксі: *полегкість* – *полегкості*.

Фонетичний аналіз

1. Записати слово (орфографічно, фонематичною і фонетичною транскрипціями і визначити в ньому кількість звуків і фонем. Поділити слово на склади, охарактеризувати їх (за кінцевим звуком, за початковим звуком, за кількістю звуків, за наголосом).

2. Визначити основний і побічний наголоси; з'ясувати тип основного наголосу за здатністю переміщуватися з одного складу на інший.
3. Охарактеризувати голосні звуки: ряд, піднесення, лабіалізація, наголошеність, яким варіантом фонемі виступає.
4. Охарактеризувати приголосні звуки: за співвідношенням голосу і шуму, за участю голосу, за активним мовним органом, за місцем творення, за способом творення, за участю носового резонатора, за палатальністю, акустичним сприйманням, довготою; вказати, яким алофоном фонемі є.
5. З'ясувати зміни в слові: позиційні і комбінаторні.

Зразок:

1. Дивишся – [dívʲi^ec':a], /divʲi^esh'a/. У слові 7 букв, 6 звуків, 7 фонем.
2. [dívʲi^e–c':a]: [dívʲ] – відкритий, прикритий, наголошений, двозвуковий; [vʲi^e] – відкритий, прикритий, ненаголошений, двозвуковий; [c':a] – відкритий, прикритий, ненаголошений двозвуковий.
3. Наголошений перший склад, наголос рухомий: [dívʲi^eti^ec'a].
4. Голосні звуки: [i] – переднього ряду, високо-середнього піднесення, нелабіалізований, головний вияв /u/; [i^e] – переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований, позиційний варіант /u/; [a] – заднього ряду, низького піднесення, нелабіалізований, комбінаторний варіант /a/.
5. Приголосні звуки: [ð] – шумний, дзвінкий, язиковий, передньоязиковий, зімкнений, неносовий, твердий, головний вияв /ð/; [v] – сонорний, губний, губно-губний, щільний, неносовий, твердий, головний вияв /v/; [c':] – шумний, глухий, язиковий, передньоязиковий, щільний, неносовий, довгий, комбінаторний варіант /u/ і /c'/.
6. Чергування: а) позиційні: [i^e] ← /u/ – в ненаголошеній позиції; б) комбінаторні: [a] ← /a/ – більш передня артикуляція, зумовлена акомодациєю [c'a].

Орфоепічний аналіз

1. Записати слово фонетичною транскрипцією.
2. Визначити основний і побічний (якщо є) наголоси; обґрунтувати акцентуацію.
3. Виділити складні для вимови звуки і звукосполучення.
4. Пояснити вимову звуків і звукосполучень правилами орфоепії української літературної мови.

Зразок:

1. [кні́жэ^нц^н':і].
2. Наголошений склад [кні́].
3. [кні́жэ^нц^н':і].
4. [e^н] – [e] наближається до [и] в ненаголошеній позиції; [ц^н':] – звук, що є результатом асиміляції [ч] під впливом [ц^н'].

ЗРАЗКИ ЗАВДАНЬ ДО МОДУЛЬНИХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1

Теоретичні питання (по 12 балів):

1. Зв'язок фонетики і фонології з іншими розділами мови.
2. Загальна характеристика різних типів звукових змін.

Практичні завдання:

1. У поданих словах охарактеризуйте асиміляцію приголосних за такими ознаками: а) прогресивна чи регресивна; б) повна або часткова; в) контактна або дистантна; г) за якою ознакою (за дзвінкістю чи глухістю; за м'якістю та ін.); ґ) відбита або не відбита на письмі: *Парасчин, солдатчина, Великдень* (6 балів).
2. Запишіть подане речення фонетичною і фонематичною транскрипцією, зробіть фонетичний аналіз підкресленого слова: *Хай сотий піт з чола додолу роситься, Вони ж працюють, знаючи про те: Якщо у полі жито заколоситься, То все, усе у світі процвіте* (І. Савич) (10 балів).

Тести (10 балів)

1. Що вивчає історична фонетика?
Варіанти відповіді: 1. Звукову систему мови на певному етапі її розвитку і функціонування. 2. Звукову систему мови в зв'язку з її смисловою роллю та різноманітні звукові зміни, що виступають у мовленні при сполученні звукових елементів між собою. 3. Формування звукової системи, з'ясовує виникнення або занепад звуків, еволюцію звукових явищ на шляху до становлення фонетичної системи сучасної української мови.
2. У чому полягають класифікаційні ознаки фонем?
Варіанти відповіді: 1. Протиставляють фонемі саме групами: вокальність / невокальність; консонантність / неконсонантність. 2. Служать для індивідуального розрізнення кожної фонемі,

тобто ці ознаки не просто властиві фонемі, а самі по собі достатні для розрізнення двох фонем, усі інші ознаки яких є спільними. 3. Могли б відрізнати одну конкретну фонему від іншої, але не спроможні це виконати, оскільки у фонологічній системі немає відповідної парної фонему. 4. Не можуть бути залучені до певної фонему чи певної групи фонем для їх виділення з-поміж інших фонем.

3. На які групи поділяють приголосні за участю активних мовних органів?

1. Незімкнені, щілинні і дрижачі.
2. Губні, язикові (передньоязикові, середньоязикові, задньоязикові) та глоткові (фарингальні).
3. Сонорні й шумні.
4. Губно-губні та губно-зубні.
5. Ротові й носові.

4. У котрому рядку правильно визначено ознаки звука [ц']?

1. Пригол., глух., передньоязик., зімкн., напівпом'якш.
2. Пригол., глух., передньоязик., африката, м'як.
3. Пригол., глух., передньоязик., зімкн., тверд.
4. Пригол., дзвінк., передньоязик., щілин., м'як.
5. Пригол., глух., передньоязик., зімкн., м'як.

5. У котрому рядку букви *я*, *ю*, *є* в усіх словах позначають два звуки?

1. Розрісся, тьмяний, лляний, цвях, морквяний.
2. Свято, з'єднання, від'ємний, юність, кишенья.
3. Об'єкт, нація, пошиття, Монголія, юшка.
4. Черв'як, малюнок, м'ята, любов'ю, розім'яти.
5. М'язи, юність, Біблія, Льєж, єнот.

6. Скільки всіх дзвінких приголосних звуків у поданому переліку слів? Виділіть їх.

1. Розум. 2. Боротьба. 3. Незалежність. 4. Відвага. 5. Мужній.
6. Дзвінко. 7. Господар. 8. М'ята. 9. Поле. 10. Праця. 11. Запал.
12. Криза. 13. Дев'ять. 14. Чомусь. 15. Вікно.

7. У котрому рядку є 11 м'яких приголосних звуків?

1. Кисіль, гуляє, дитячий, з'їздівський, зелень.
2. Слухняний, єднатися, зоря, воюють, люб'язний.
3. Сіно, у стрісі, юшка, український, хворіти.
4. Хатній, кетяги, ансамбль, книжці, дитячий.
5. Сяє, п'ять, з'ясуйте, ясно-синій, чорніють.

8. У котрому рядку в усіх словах є алофон [e^h]?

1. Сережка, з'єднати, від'ємний, решето, кишеня.
2. Об'єктивно, нарешті, назбирати, веселий, стежечка.
3. Єрусалим, загибель, депо, синя, екзотика.
4. Займенник, здоров'я, літнє, Єсентуки, етап.
5. Вечеряти, закінчення, зекономити, весна, перо.

9. У котрому рядку в усіх словах відбувається асиміляція за м'якістю?

1. Безжурний, з жару, принісши, через жито, їжджу.
2. Рівний, давно, срібний, бідний, спідниця.
3. Жінці, вісті, навесні, дня, зняти.
4. Берешся, відзвук, солдатчина, зважся, у книжці.
5. Радість, дивиться, рілля, зроблю, капосний.

10. Підкресліть слова, у яких відбуваються явища асиміляції, дисиміляції, спрощення фонем.

Пророків своїх, що терновий вінок понесли за сльозу ту криваву, порозшукує люд між німих могилок, і воздасть своїм страдникам славу... В той час ймення твоє пролуна з краю в край і Тараса пізна всяка хата; а поки над Дніпром, батьку наш, спочивай та чекай того славного свята!.. (М. Старицький).

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2

Теоретичні питання (по 12 балів):

1. Історичні чергування /г/, /к/, /х/ із /ж/, /ч/, /ш/ та /з'/, /ц'/, /с'/ (I, II, III палаталізації).
2. Літературна вимова зубних, свистячих та шиплячих звуків.

Практичні завдання:

1. На матеріалі поданих речень поясніть усі можливі випадки історичних чергувань голосних і приголосних у сучасній українській мові (з історичними коментарями), при цьому навівши паралельні форми цих слів або похідних, які свідчать про наявність чергування: 1. *На поріг вийшов дід у фуфайці наопашки і в калошах на босу ногу* (Г. Тютюнник). 2. *Наближається південь, червневий південь, повний спеки і світу* (М. Коцюбинський). 3. *Син білявого дня і чорнявої ночі, вечір-мулат підійшов до порога* (Л. Костенко). – 10 балів.
2. Зробіть орфоепічний аналіз слова *розсипається* (3 бали).
3. Зробіть орфографічний аналіз слова *різьбяр* (3 бали).

Тести (10 балів)

1. У котрому рядку відбувається чергування /o/ та /e/ з /o/ при словозміні?

1. Дятел, синок, жнець, кілочок, вузол.
2. Четвер, вітер, вінок, ліфтер, кінець.
3. Агроном, вогонь, жовтень, пеньок, дубок.
4. Вітер, свекор, січень, думка, атом.
5. Сосна, капля, пісня, вихор, джем.

2. Історичне чергування приголосних можливе в усіх словах рядків:

1. Аптека, повага, універмаг, вовк.
2. Грек, вояк, Буг, крик.
3. Робітник, плуг, барліг, земляк.
4. Арка, папка, музика, Людвіг.
5. Ольга, Васька, лісок, гайок.

3. У котрих рядках є слова, що відбивають фонетичні (живі) чергування приголосних?

1. Бути – самотність, люди – людський.
2. Дочка – дочці, Мелашка – Мелашці.

3. Книга – книзі, друг – друзі.
4. Сумка – в сумці, грому – грім.
5. Сорока – сороці, сорочка – сорочці.

4. У котрих словах можливе подвійне наголошення?

1. Діалог. 2. Мабуть. 3. Мережа. 4. Отаман. 5. Ознака. 6. Загадка.
7. Предмет. 8. Документ. 9. Ім'я. 10. Кілометр. 11. Коля.
12. Помилка.

5. Правильну вимову відображає фонетичний запис слів:

1. Щастя [ш'ч'ас'ц'а]. 2. Чому [чо'му]. 3. Біжать [б'іж'ат].
4. Казка [каска]. 5. Нижче [нішче]. 6. Дігтяр [д'іхт'ар].

ПИТАННЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет і завдання курсу фонетики і фонології.
2. Зв'язок фонетики і фонології з іншими розділами мови.
3. Аспекти вивчення мовних звуків.
4. Анатомо-фізіологічні передумови творення мовних звуків та їх артикуляція.
5. Будова мовленнєвого апарату.
6. Зміст понять «емоціографія», «звуковий символізм», «звукопис», «фоностилістика», «фоніка».
7. Одиниці мовленнєвого потоку (фраза, синтагма, такт, енклітики і проклітики).
8. Фонема. Основні ознаки і функції фонем.
9. Основні принципи виділення фонем.
10. Відмінності між звуком і фонемою.
11. Типи алофонів фонем сучасної української літературної мови.
12. Зміст понять «квазіомонімія», «нейтралізація фонем», «дистрибуція», «інваріант», «алофон».
13. Фонематична і фонетична транскрипції.
14. Принципи виділення голосних і приголосних фонем сучасної української літературної мови.
15. Класифікація голосних фонем сучасної української літературної мови та їх алофонів.

16. Класифікація приголосних фонем сучасної української літературної мови та їх алофонів.
17. Загальна характеристика різних типів звукових змін.
18. Позиційні зміни звуків у сучасній українській мові.
19. Акомодация голосних і приголосних.
20. Типи асиміляції приголосних.
21. Типи дисиміляції приголосних.
22. Дієреза (спрощення в групах приголосних).
23. Протеза, епентеза, гаплологія, метатеза.
24. Загальна характеристика різних типів чергувань (живих та історичних) у сучасній українській літературній мові.
25. Найдавніші історичні чергування голосних у сучасній українській літературній мові.
26. Причини і наслідки історичного чергування фонем /о/ та /є/ з фонемним нулем.
27. Причини і наслідки історичного чергування /о/ та /є/ з /і/.
28. Причини і наслідки історичного чергування /є/ з /о/ після шиплячих та /й/.
29. Звукосполучки /ри/, /ли/ – /ро/, /ло/ в українській мові.
30. Історичні причини чергування /г/, /г'/, /к/, /х/ із /ж/, /ч/, /ш/ та /з'/, /ц'/, /с'/ (I, II, III палаталізації).
31. Історичні чергування приголосних, що спричинені впливом /й/.
32. Історичні чергування приголосних на морфемному шві при формотворенні.
33. Історичні чергування приголосних на морфемному шві при словотворенні.
34. Акцентологія. Загальна характеристика українського словесного наголосу і його природа.
35. Складні випадки наголошування слів сучасної української літературної мови.
36. Склад і його типи, основні теорії складу.
37. Український фонетичний і орфографічний складоподіл.
38. Інтонологія. Складові елементи інтонації (фразовий наголос, паузи, ритм, мелодика, тембр і темп).
39. Різновиди фразового наголосу (наголос акцентної групи, синтагматичний, логічний та емпатичний наголоси).

40. Паузи. Види пауз. Співвідношення пауз і розділових знаків.
41. Основні типи і функції мелодики української мови.
42. Предмет і завдання орфоєпії та її зв'язок з іншими розділами мовознавства.
43. Основні типи орфоєпічних помилок та їх причини.
44. Орфоєпічні норми голосних сучасної української літературної мови.
45. Орфоєпічні норми твердих і м'яких приголосних сучасної української літературної мови.
46. Орфоєпічні норми дзвінких і глухих приголосних сучасної української літературної мови.
47. Літературна вимова зубних, свистячих та шиплячих звуків.
48. Орфоєпічні словники та словники наголосів української мови (загальна характеристика).
49. Співвідношення між буквами українського алфавіту і звуками української літературної мови.
50. Основні принципи української орфографії.
51. Правила подвоєння літер в українських та іншомовних словах.
52. Правила вживання апострофа в українських та іншомовних словах.
53. Правила вживання м'якого знака в українських та іншомовних словах.
54. Орфографічні словники української мови (загальна характеристика).

ЗРАЗОК ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО ЗАВДАННЯ

Теоретичні питання (по 25 балів):

1. Фонема. Основні ознаки і функції фонemi.
2. Літературна вимова зубних, свистячих та шиплячих звуків.

Практичні завдання:

1. Запишіть подане речення фонетичною і фонематичною транскрипцією і зробіть фонетичний аналіз підкреслених слів: *До кипариса магнолія пишиная чолом заквітчанним ніжно ухилилася* (Леся Українка) **(15 балів)**.
2. У поданих словах охарактеризуйте асиміляцію приголосних за такими ознаками: а) прогресивна чи регресивна; б) повна або часткова; в) контактна або дистантна; г) за якою ознакою (за дзвінкістю чи глухістю; за м'якістю; за місцем чи способом творення); г) відбита або не відбита на письмі: *баскетбол, безшумний, боці* **(10 балів)**.
3. На матеріалі поданого речення поясніть усі можливі випадки історичних чергувань голосних і приголосних у сучасній українській мові (з історичними коментарями), навівши паралельні форми цих слів або похідних, які свідчать про наявність чергування: *Голова в нього була темноволоса, велика і великі розумні сірі очі, тільки в очах чомусь завжди було повно смутку, тяжкі кайдани неписьменності і несвободи* (О. Довженко) **(15 балів)**.
4. Зробіть орфоепічний та орфографічний аналіз поданих слів: *невістці, прип'ятський* **(10 балів)**.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Предмет фонетики і фонології

1. Що вивчає фонетика?

- а) звукові особливості різних висловлювань та закінчення слів;
- б) умови й способи творення звуків мови, їх акустичні, а також анатомо-фізіологічні властивості, різні звукові зміни, наголос та інтонацію;
- в) принципи позначення звуків буквами на письмі;
- г) систему співвідношень і зв'язків між одиницями звукової будови мови і знаками їх писемної передачі.

2. Що вивчає історична фонетика?

- а) звукову систему мови на певному етапі її розвитку і функціонування;
- б) звукову систему мови в зв'язку з її смисловою роллю та різноманітні звукові зміни, що виступають у мовленні при сполученні звукових елементів між собою;
- в) формування звукової системи, з'ясування виникнення або занепад звуків, еволюцію звукових явищ на шляху до становлення фонетичної системи сучасної української мови;
- г) формування звукової системи різних мов у порівняльному аспекті.

3. У котрому рядку названо сегментні одиниці мови?

- а) звук, емпатичний наголос, пауза;
- б) звук, тембр, темп;
- в) звук, логічний наголос, такт;
- г) звук, склад, такт.

4. У котрому рядку названо суперсегментні одиниці мови?

- а) наголос, інтонація, пауза;
- б) склад, тембр, темп;
- в) звук, наголос, пауза;
- г) мелодика, склад, такт.

5. Що таке звук?

- а) коливання пружного середовища, що утворюється апаратом мовлення людини і сприймається її апаратом слуху;

- б) це будь-яка буква алфавіту, крім м'якого знака (ь);
- в) це кожен знак у фонетичній транскрипції;
- г) це мовна одиниця, що використовується для розрізнення слів.

6. Який акустичний параметр створює специфіку звука, надає звукові притаманного лише йому забарвлення?

- а) висота;
- б) сила;
- в) довгота;
- г) тембр.

7. Який акустичний параметр звука визначається амплітудою, тобто розмахом, звукового коливання голосових зв'язок?

- а) висота;
- б) сила (інтенсивність);
- в) тривалість (довгота);
- г) тембр.

8. Який акустичний параметр звука визначається часом його вимови і вимірюється у мілісекундах (мс) – тисячних долях секунди, або сигмах?

- а) висота;
- б) сила (інтенсивність);
- в) тривалість (довгота);
- г) тембр.

9. Продовжіть речення: «Артикуляція – це...»:

- а) «...розташування органів, що утворюють апарат мовлення, та зміни цього розташування в процесі вимови певного звука»;
- б) «...висота звука, його сила (інтенсивність), тон, тембр, тривалість у часі»;
- в) «...зміни, що відбуваються між звуками різних категорій, тобто між голосними або між приголосними»;
- г) «...зміни, що відбуваються між звуками тієї самої категорії, тобто між голосними або між приголосними».

10. Яку функцію при творенні звука виконує глотка:

- а) виступає резонатором, надаючи звукам певного забарвлення;
- б) утворює мовний голос;

- в) подає струмінь повітря для утворення звука;
- г) здійснює коливання повітряного струменя.

11. До активних мовних органів належать:

- а) голосові зв'язки, губи, носова порожнина;
- б) язик, задня стінка глотки, голосові зв'язки;
- в) альвеоли, зуби, губи;
- г) піднебінна завіса, тверде піднебіння, язик.

12. До пасивних мовних органів належать:

- а) голосові зв'язки, губи, носова порожнина;
- б) язик, задня стінка глотки, губи;
- в) альвеоли, зуби, трахея;
- г) піднебінна завіса, тверде піднебіння, язик.

13. Що вивчає фонологія?

- а) умови й способи творення звуків мови, їх акустичні, а також анатоμο-фізіологічні властивості, різні звукові зміни;
- б) умови й способи творення звуків мови, різні звукові зміни;
- в) принципи позначення звуків буквами на письмі;
- г) лінгвістична дисципліна, що вивчає функціональний аспект звуків мови.

14. У котрому рядку названо тільки представників Московської фонологічної школи (МФШ) в українському мовознавстві?

- а) М. Наконечний, Н. Тоцька, Л. Прокопова;
- б) Т. Бровченко, Ю. Карпенко, В.Лобода;
- в) П.Коструба, Ф. Жилко, Ю.Карпенко;
- г) М.Кочерган, В.Перебийніс, М.Фащенко.

15. У котрому рядку названо тільки представників Ленінградської фонологічної школи (ЛФШ) в українському мовознавстві?

- а) М. Наконечний, Н. Тоцька, Л. Прокопова;
- б) Т. Бровченко, Ю. Карпенко, В.Лобода;
- в) В.Винницький, Н.Тоцька, П.Коструба;
- г) В.Перебийніс, М.Фащенко, Ю.Карпенко.

16. Що таке фонема?

- а) коливання пружного середовища, що утворюється апаратом мовлення людини і сприймається її апаратом слуху;
- б) те ж саме, що й звук;

- в) мінімальна одиниця мови, яка слугує для творення, упізнавання й розрізнення значущих одиниць (морфем і слів);
- г) це найменша частина слова, тобто склад слова.

17. У котрому рядку всі ознаки стосуються фонемі?

- а) абстрактна, неподільна, нелінійна, мовна одиниця;
- б) абстрактна, лінійна, мовленнєва одиниця;
- в) неподільна, нелінійна, конкретна мовна одиниця;
- г) конкретна, лінійна, мовленнєва одиниця.

18. У чому полягають класифікаційні ознаки фонем?

- а) протиставляють фонемі групами: вокальність / невокальність; консонантність / неконсонантність;
- б) служать для індивідуального розрізнення кожної фонемі, тобто ці ознаки не просто властиві фонемі, а самі по собі достатні для розрізнення двох фонем, усі інші ознаки яких є спільними;
- в) могли б відрізнити одну конкретну фонему від іншої, але не спроможні це виконати, оскільки у фонологічній системі немає відповідної парної фонемі;
- г) не можуть бути залучені до певної фонемі чи певної групи фонем для їх виділення з-поміж інших фонем.

19. У чому полягають диференційні ознаки фонем?

- а) протиставляють фонемі групами: вокальність / невокальність; консонантність / неконсонантність;
- б) служать для індивідуального розрізнення кожної фонемі, тобто ці ознаки не просто властиві фонемі, а самі по собі достатні для розрізнення двох фонем, усі інші ознаки яких є спільними;
- в) могли б відрізнити одну конкретну фонему від іншої, але не спроможні це виконати, оскільки у фонологічній системі немає відповідної парної фонемі;
- г) не можуть бути залучені до певної фонемі чи певної групи фонем для їх виділення з-поміж інших фонем.

20. Котрі з поданих нижче ознак є диференційними для приголосних фонем сучасної української літературної мови?

- а) вокальність / невокальність і дзвінкість / глухість;
- б) консонантність / неконсонантність і твердість / м'якість;
- в) назальність / неназальність і зімкненість / щілинність;
- г) дзвінкість / глухість і твердість / м'якість.

21. У чому полягають інтегральні (нейтральні) ознаки фонем?

- а) протиставляють фонемі групами: вокальність / невокальність; консонантність / неконсонантність;
- б) ознаки фонем, достатні для розрізнення двох фонем, усі інші характеристики для яких є спільними;
- в) могли б відрізнити одну конкретну фонему від іншої, але не спроможні це виконати, оскільки у фонологічній системі немає відповідної парної фонемі;
- г) не можуть бути залучені до певної фонемі чи певної групи фонем для їх виділення з-поміж інших фонем.

22. У чому полягають нульові ознаки фонем?

- а) протиставляють фонемі групами: вокальність / невокальність; консонантність / неконсонантність;
- б) служать для індивідуального розрізнення кожної фонемі, тобто ці ознаки не просто властиві фонемі, а самі по собі достатні для розрізнення двох фонем, усі інші ознаки яких є спільними;
- в) могли б відрізнити одну конкретну фонему від іншої, але не спроможні це виконати, оскільки у фонологічній системі немає відповідної парної фонемі;
- г) не можуть бути залучені до певної фонемі чи певної групи фонем для їх виділення з-поміж інших фонем.

23. У чому полягає головний вияв фонемі?

- а) це позиція під наголосом або в самому кінці слова;
- б) статистично найуживаніший різновид фонемі, що сприймається слухачем як її еталон, як основний виразник фонемі;
- в) це видозміна звука, що виходить за межі фонемного поля своєї фонемі;
- г) позиція перед голосною заднього ряду та в абсолютному кінці слова.

24. Що таке варіант фонемі?

- а) звук, що має непомітне відхилення від головного вияву;
- б) звук, що є статистично найуживанішим різновидом фонемі і сприймається слухачем як її еталон, як основний виразник фонемі;

- в) це видозміна звука, що виходить за межі фонемного поля своєї фонемі і проникає у фонемне поле іншої фонемі;
- г) позиція перед голосною заднього ряду та в абсолютному кінці слова.

25. Що таке варіація фонемі?

- а) звук, що має те чи інше відхилення від головного вияву, але не відходить від нього аж так далеко, щоб збігатися з варіаціями іншої фонемі;
- б) абстрактне поняття, що означає матеріальне узагальнення суттєвих для фонемі ознак;
- в) звук, що є статистично найуживанішим різновидом фонемі і сприймається слухачем як її еталон, як основний виразник фонемі;
- г) це видозміна звука, що виходить за межі фонемного поля своєї фонемі і проникає у фонемне поле іншої фонемі.

26. Що таке інваріант?

- а) самостійний, незалежний алофон фонемі;
- б) один із ряду комбінаторних і позиційних алофонів певної фонемі;
- в) абстрактне поняття, що означає матеріальне узагальнення суттєвих для фонемі ознак;
- г) конкретна реалізація фонемі в мовленні.

27. У котрому рядку в усіх словах є позиційні алофони голосних?

- а) дзвін, рілля, хвіст, віз, кістка;
- б) ніччю, дзвякати, бік, під, знав, гайка;
- в) ось де, віз, фільм, міміка;
- г) стерня, розумний, мотузка, вино, кожух.

28. У котрому рядку всі голосні фонемі мають головний вияв?

- а) ямище, задирка, сумирний, козуля, милий;
- б) заздалегідь, добуток, перлінка, коцюбнути;
- в) Дністер, кінець, планета, сектор, рамка;
- г) земний, хвоя, телята, якут, пляшка.

29. У котрому рядку в усіх словах є комбінаторні алофони приголосних фонем?

- а) ось де, якби, принісши, лічба, кістка;
- б) зерно, лопух, мотузка, вино, кожух;

- в) дзвін, рілля, хвіст, віз, кошения;
- г) ніччю, дзвякати, бік, під, знати.

30. У котрому рядку в усіх словах є позиційні алофони голосних?

- а) зерно, голубка, любов, лопух, правда;
- б) весна, тихенький, Косів, мило, беру;
- в) собі, перлина, великий, сестра, зозуля;
- г) свято, малюнок, юність, шиття, кишеня.

Система фонем сучасної української літературної мови в їх звукових виявах

1. На які групи поділяються голосні залежно від наголошеності / ненаголошеності їх?

- а) напружені / ненапружені;
- б) нелабіалізовані / лабіалізовані;
- в) переднього і заднього ряду;
- г) широкі / вузькі / широко-вузькі.

2. На які групи поділяються голосні за ступенем відкритості ротової порожнини?

- а) нелабіалізовані / лабіалізовані;
- б) напружені / ненапружені;
- в) переднього і заднього ряду;
- г) широкі / вузькі / широко-вузькі.

3. На які групи поділяються голосні залежно від участі губ у їх артикуляції?

- а) нелабіалізовані / лабіалізовані;
- б) високого / середнього / низького підняття;
- в) переднього і заднього ряду;
- г) напружені / ненапружені.

4. На які групи поділяються голосні залежно від положення спинки язика у вертикальному напрямі щодо піднебіння?

- а) нелабіалізовані / лабіалізовані;
- б) високого / середнього / низького підняття;
- в) переднього і заднього ряду;
- г) напружені / ненапружені.

5. Котрій із поданих фонем належить така характеристика: голосна, переднього ряду, високого піднесення, нелабіалізована?

- а) /y/;
- б) /e/;
- в) /и/;
- г) /i/.

6. Котрій із поданих фонем належить така характеристика: голосна, переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізована?

- а) /y/;
- б) /e/;
- в) /и/;
- г) /i/.

7. Котрій із поданих фонем належить така характеристика: голосна, заднього ряду, високого піднесення, лабіалізована?

- а) /и/;
- б) /e/;
- в) /y/;
- г) /i/.

8. Котрій із поданих фонем належить така характеристика: голосна, заднього ряду, низького піднесення, нелабіалізована?

- а) /e/;
- б) /a/;
- в) /y/;
- г) /o/.

9. Котрій із поданих фонем належить така характеристика: голосна, заднього ряду, середнього піднесення, лабіалізована?

- а) /и/;
- б) /a/;
- в) /o/;
- г) /y/.

10. У котрому рядку в усіх словах є алофон [e^h]?

- а) етнограф, життєвий, неук, посаджений, розсердити;
- б) екскурсія, європейський, престарілий, інвестування, дельфін;

- в) зберегти, Євпаторія, заслужений, в'ється, епоха;
- г) клекіт, життєпис, екологія, деталь, майбутнє.

11. У котрому рядку в усіх словах є алофон [e^h]?

- а) жовтень, звернення, імення, поєдинок, корінець;
- б) егер, журавель, збудження, ребус, п'єса;
- в) експорт, доценту, засідання, ін'єкція, шедрівка;
- г) екзамен, весняний, дотепер, ієрогліф, інженер.

12. У котрому рядку в усіх словах є алофон [e^h]?

- а) інженер, левеня, фюзеляжний, певно, порожнє;
- б) Єгипет, жевріти, левада, морепродукти, полудень;
- в) оркестр, кенгуру, Лебедин, нестерпний, густо-прегусто;
- г) непримиренний, єдиноборство, неволя, випередити.

13. У котрому рядку у всіх словах є алофон [e^h]?

- а) інвентар, індекс, довжелезний, планета, перукарня;
- б) егоїзм, українець, завершення, стажер, ідеальний;
- в) Дністер, прикінцевий, ремінці, сердито, розгалужений;
- г) заздальєгідь, розтоплений, весна, спересердя, ін'єктувати.

14. У котрому рядку в усіх словах є алофон [e^h]?

- а) енергія, закінчення, зекономити, вечір, перо;
- б) Євпаторія, загибель, депо, верба, екзотика;
- в) згоден, імперія, вервечка, екстрений, рекорд;
- г) землетрус, В'єтнам, лілея, сусіднє, б'ється.

15. У котрому реченні всі наголошені голосні звуки належать до одного підняття?

- а) Слово – зброя. Як усяку зброю, його треба чистити (*М.Рильський*);
- б) Гостре словечко коле сердечко (*Нар. тв.*);
- в) Мова росте елементарно, разом з душею народу (*І.Франко*);
- г) Мова – це пісня душі, покладена на слова (*Д.Білоус*).

16. У котрому реченні всі голосні фонеми належать до одного ряду?

- а) Куди в світі подітися сироті без роду? (*Т.Шевченко*);
- б) Страшні слова, коли вони мовчать (*Л. Костенко*);
- в) Під вітром хилиться верба, дзвенить ясна безмеж (*М.Лукив*);
- г) Кожному любя своя сторона (*Нар.тв.*).

17. На які групи поділяють приголосні за участю активних мовних органів?

- а) зімкнені, щілинні, дрижачі;
- б) губні, язикові та глоткові;
- в) сонорні й шумні;
- г) губно-губні та губно-зубні.

18. На які групи поділяють приголосні за участю голосу і шуму?

- а) зімкнені, щілинні, дрижачі;
- б) губні, язикові та глоткові;
- в) сонорні й шумні;
- г) губно-губні та губно-зубні.

19. На які групи поділяють приголосні за способом творення?

- а) зімкнені, щілинні, дрижачі;
- б) губні, язикові та глоткові;
- в) сонорні й шумні;
- г) губно-губні та губно-зубні.

20. На які групи поділяють приголосні залежно від відсутності роботи передньо-середньої спинки язика?

- а) ротові й носові;
- б) губні, язикові та глоткові;
- в) сонорні й шумні;
- г) тверді й м'які.

21. Продовжіть речення: «Палаталізація приголосних виникає...»

- а) «...при піднятті задньої спинки язика до м'якого піднебіння, яке відбувається додатково до основної артикуляції приголосних»;
- б) «...внаслідок додаткового підняття передньо-середньої спинки язика до твердого піднебіння, що виникає в певному фонетичному оточенні приголосного звука»;
- в) «...під впливом двох чинників: від наголошеності складу і від складової позиції приголосного»;
- г) «...під час роботи голосових зв'язок».

22. Які приголосні звуки в українській мові не бувають м'якими, а лише напівпом'якшеними:

- а) [б], [п], [в], [д], [т], [з], [с], [дз], [ц], [н], [л], [р];

- б) [ґ], [к], [х] [дж], [ч], [ш], [ж], [р], [д], [т], [з];
- в) [б], [п], [в], [м], [ф], [ж], [дж], [ч], [ш], [ґ], [г], [к], [х];
- г) [б], [п], [в], [м], [ф], [г], [к], [х], [дз], [ц], [д], [т], [з].

23. У котрому реченні всі приголосні язикові?

- а) айстра – це сум;
- б) гіацинт – це біда;
- в) троянда – це кохання;
- г) лілія біла – це чистота;

24. Якій фонемі (у головному вияві) належить подана характеристика: приголосна, шумна, глуха, зімкнена, задньоязикова, тверда?

- а) /г/;
- б) /к/;
- в) /х/;
- г) /ґ/.

25. Якій фонемі (у головному вияві) належить подана характеристика: приголосна, задньоязикова, щілинна, шумна, глуха, тверда?

- а) /г/;
- б) /к/;
- в) /х/;
- г) /ґ/.

26. Якій фонемі (у головному вияві) належить подана характеристика: приголосна, передньоязикова, дрижача, сонорна, м'яка?

- а) /л'/;
- б) /дз'/;
- в) /н'/;
- г) /р'/.

27. У котрому рядку правильно названо ознаки звука [ц ']?

- а) пригол., глух., передньоязик., щіл., пом'якш.;
- б) пригол., глух., передньоязик., зімкн.-щілин., (афrikата), м'як.;
- в) пригол., глух., передньоязик., зімкн., тверд.;
- г) пригол., дзвінк., передньоязик., щілин., м'як.

28. У котрому рядку правильно названо ознаки звука [дз ']?

- а) пригол., сонорн., середньоязик., зімкн., м'як.;

б) пригол., дзвінк., передньоязик., зімкн.-щілин, (афrikата), м'як.;

в) пригол., дзвінк., передньоязик., дриж., м'як.;

г) пригол., дзвінк., передньоязик., щілин., напівпом'якш.

29. У котрому рядку в усіх словах є глухий приголосний звук?

а) якби, світанок, міць, боротьба, вогнище;

б) молодість, пальма, юнак, голуб, вочевидь;

в) мигтіти, просьба, легко, книга, фігура;

г) ввечері, дзьоб, затишок, сонце, донька.

30. У котрому реченні в усіх словах є сонорні приголосні?

а) Ламай традицій віковичну скелю, обтрушуй прах невірного життя (*М.Драй-Хмара*);

б) Молодий я, молодий, Повний сили й одваги (*П. Тичина*);

в) Ні! Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає (*Леся Українка*);

г) Щастя дурно не дається; тільки той його придбає, хто за його в бої б'ється (*Б.Грінченко*).

31. У котрому рядку в усіх словах наявні тільки глухі приголосні?

а) хрін, свіча, сало, дата, пляма;

б) щастя, щока, час, суша, хата;

в) попіл, віра, жито, пушка, тісто;

г) сито, Тиса, копа, тисяча, затятися.

32. У котрому рядку всі приголосні щілинні?

а) фея, воля, сажа, живий, їх;

б) сіно, сум, юшка, ефір, гімн;

в) жах, факт, сій, шия, вік;

г) синь, хід, фізика, гарбузиння, фікус.

33. У котрому рядку всі приголосні зімкнені?

а) тип, код, коза, тютюн, папка;

б) батіг, тумба, батуг, табун, дума;

в) дбати, дар, дамба, дуб, плуг;

г) доба, бук, падати, диктат, копати.

34. У котрому рядку кожне слово має однакову кількість звуків і букв?

а) бджілка, каміння, клятва, діяльність, грюкіт;

б) пам'ять, щабель, велюр, повітряний, їдять;

- в) сміється, віяло, заєць, конферансьє, виорати;
- г) качці, місяць, капелюшок, доля, ранній.

35. У котрому рядку кожне слово має однакову кількість звуків і букв?

- а) воюють, тьохкає, щемить, гривня, заява;
- б) сюрприз, щавель, пісня, альянс, любов;
- в) якийсь, зілля, дзеркало, з'єднати, нюанс;
- г) мудрість, пам'ять, ячмінь, дивишся, люди.

36. У котрому рядку кожне слово має однакову кількість звуків і букв?

- а) грядка, сьогодні, безжурний, щільний, освітяти;
- б) шістдесят, життєпис, дивишся, українець, з'єднання;
- в) зйомка, шістсот, черешня, щедрування, коляда;
- г) знищення, дебют, ячмінь, щільно, порт'єра.

37. У котрому рядку кожне слово має однакову кількість звуків і букв?

- а) рельєф, єдність, пояснення, юнь, щавель;
- б) крапля, будівля, майор, зв'язок, дев'ять;
- в) майбутнє, контрастний, шлях, долоня, яр;
- г) джем, листя, щедрість, весняний, щем.

38. У котрому рядку кожне слово має однакову кількість звуків і букв?

- а) черешня, геній, суниця, зап'ястний, єднання;
- б) розсердити, приїжджати, ключ, мільйон, тополя;
- в) джміль, агентство, рядок, потьмяніти, щоденник;
- г) безбатченко, малювання, симпатія, пісня, якість.

39. У котрому рядку кількість звуків перевищує кількість букв на 2?

- а) Не вчи вченого їсти хліба печеного (Н.тв.);
- б) І вже жоден рицар не має відваги до гри стать супроти такої звитяги (І. Франко);
- в) А дзвони б'ють, а дзвони калатають! (Л. Костенко);
- г) Язик до Києва доведе (Н.тв.).

40. У котрому реченні кількість звуків більша, ніж кількість букв, на 3?

- а) Хіба ти мене не знаєш, що я рад душу за тебе положити? (Г. Квітка-Основ'яненко);
- б) Дурний язик голові не приятель (Н.тв.);

- в) Я і гадав, що своїми листами я Вас поранив ще гірше...
(В. Стефаник);
г) Що маєш казати – наперед обміркуй (Н.тв.).

Звукові зміни

1. Редукція – це...

- а) заміна в слові незручних для вимови звуків більш зручними;
б) випадіння одного з двох сусідніх однакових або подібних складів;
в) позиційна видозміна звуків, що є наслідком меншої напруженості й тривалості артикуляції;
г) пристосування голосних до сусідніх приголосних і навпаки.

2. Гармонійна асиміляція – це...

- а) уподібнення приголосних звуків;
б) пристосування голосних до сусідніх приголосних і навпаки;
в) уподібнення голосних звуків у суміжних складах;
г) заміна в слові незручних для вимови звуків більш зручними.

3. Акомодація – це...

- а) уподібнення приголосних звуків;
б) пристосування голосних до сусідніх приголосних і навпаки;
в) уподібнення голосних звуків у суміжних складах;
г) заміна в слові незручних для вимови звуків більш зручними.

4. Асиміляція – це...

- а) легке забарвлення певних груп приголосних, пов'язане з роботою задньої частини спинки язика на рівні останніх зубів;

5. Дисиміляція – це...

- а) розподібнення двох однакових або близьких звуків;
б) заміна в слові незручних для вимови звуків більш зручними;
в) уподібнення одного звука іншому;
г) зміна, що відбувається між голосними й приголосними.

6. Протеза – це...

- а) легке забарвлення певних груп приголосних, пов'язане з роботою задньої частини спинки язика на рівні останніх зубів;
- б) розподібнення двох однакових або близьких звуків;
- в) уподібнення одного звука іншому;
- г) приєднування неетимологічного звука до початкового в слові.

7. Епентеза – це...

- а) поява неетимологічного звука між двома іншими в слові;
- б) розподібнення двох однакових або близьких звуків;
- в) уподібнення одного звука іншому;
- г) приєднування неетимологічного звука до початкового в слові.

8. Метатеза – це...

- а) випадіння одного з двох сусідніх однакових або подібних складів;
- б) розподібнення двох однакових або близьких звуків;
- в) заміна в слові незручних для вимови звукосполучень більш зручними;
- г) уподібнення одного звука іншому;

9. Дієреза – це...

- а) заміна в слові незручних для вимови звукосполучень більш зручними;
- б) розподібнення двох однакових або близьких звуків;
- в) втрата звука в потоці мовлення;
- г) уподібнення одного звука іншому.

10. Гаплогія – це ...

- а) випадіння одного з двох сусідніх однакових або подібних складів;
- б) розподібнення двох однакових або близьких звуків;
- в) уподібнення одного звука іншому;
- г) приєднання неетимологічного звука до початкового в слові.

11. У котрому рядку в усіх словах відбувається гармонійна асиміляція?

- а) вологість, дошкульно, провулок, подушка;
- б) посунься, готую, лопух, мої;
- в) голіві, молоді (*прикм.*), дочці, сорока;

г) поруділий, горішок, розкішний, коробці.

12. У котрому рядку в усіх словах відбувається гармонійна асиміляція?

- а) плести, чомусь, злет, порушник, онука;
- б) інколи, розпушений, застеляти, невмирущий, шепіт;
- в) Колумбія, докупи, минеться, колючий, сполучення;
- г) жолуді, велетенський, середина, голубий, порушення.

13. У котрому рядку в усіх словах відбувається гармонійна асиміляція?

- а) анатомічний, білоручка, самосуд, біологія.
- б) хліборізка, уповільнити, упорядкувати, хомут.
- в) тропічний, тріпотіти, субординація, благодійник.
- г) пройду, зозуля, пору, розумниця.

14. У котрому рядку в усіх словах відбувається асиміляція приголосних?

- а) боротьба, кузня, зчепити, повсякденний, зцідити;
- б) розклад, спитати, полегкість, кладка, стиха;
- в) безсмертя, надихати, дочці, книжковий, сниться;
- г) зважся, казка, безчесний, радість, справа.

15. У котрому рядку в усіх словах відбувається асиміляція приголосних?

- а) просьба, боротися, Парасчин, футбол, накладка;
- б) питаєшся, нігтики, розчистити, книжці, радість;
- в) серце, шістдесят, з джерела, в'язка, безсердечність;
- г) уманський, розклад, грудка, місцевий, крутиться.

16. У котрому рядку в усіх словах відбувається асиміляція приголосних?

- а) отже, натхнення, баластний, закарпатський, снишся;
- б) зважся, дочці, безжурний, камінчик, вість;
- в) зшити, коритце, братство, лічба, стіна;
- г) ворота, шедрість, зшиток, вогко, безстрашно.

17. У котрому рядку в усіх словах відбувається асиміляція приголосних?

- а) якби, абстрактний, баскетбол, вчиться, волинський;
- б) туристський, лічба, шістдесят, невістці, роззброїти;
- в) незалежність, росяний, хусточці, сміється, заквітчати;
- г) екзамен, свіжість, людський, вчиться, коротшати.

18. У котрому рядку в усіх словах відбувається асиміляція приголосних?

- а) щастя, розробка, хоч би, ось де, Гандзя;
- б) розжувати, клавіша, гордість, кігті, вирізка;
- в) розкіш, срібло, дні, вітчим, мерехтіти;
- г) на дошці, розчесати, честь, ховається, відзнака.

19. У котрому рядку в усіх словах подовження приголосних відбувається внаслідок регресивної асиміляції?

- а) пасся, незліченний, читання, туманність, співвітчизник;
- б) осінній, Ілля, щоденна, буття, клоччя;
- в) далеко, віддаль, почуття, попідтинню, ранній;
- г) з жару, б'ються, вітчизна, безшумно, зшити.

20. У котрому рядку в усіх словах є асиміляція за м'якістю?

- а) Старенька груша дихає на пальці, їй, певно, сняться повні жмені груш (*Л. Костенко*);
- б) Поглянь у себе: море там вирує, міниться і грає (*Л. Горlach*);
- в) Впаде на тебе, наче сніг, журба – її не понесеш нікому! (*Д. Павличко*);
- г) Болючими безсонними ночами я жив колись в простому курені (*О. Ольжич*).

21. У котрому рядку в усіх словах є асиміляція за м'якістю?

- а) безжурний, з жару, приніши, через жито, їджу;
- б) рівність, холодні, стіна, український, по вінця;
- в) жінчин, вісті, навесні, дня, зняти;
- г) берешся, б'єшся, умиваєшся, зважся, у книжці.

22. У котрому рядку в усіх словах є асиміляція за дзвінкістю?

- а) боротьба, футбол, синекдоха, кладка, зжовкнути;
- б) рюкзак, молотьба, вокзал, просьба, Тбілісі;
- в) сережка, складчастий, анекдот, отже, шістдесят;
- г) айсберг, дьогтю, Великдень, якби, Радчук.

23. У котрому рядку є асиміляція за глухістю?

- а) Життя – що терняста нива, не пройдеши, ноги не вколівши (*Панас Мирний*);
- б) Старенька груша дихає на пальці, їй, певно, сняться повні жмені груш (*Л.Костенко*);
- в) Мати любить не тільки на мить, материнська любов незрадлива... (*П.Скунць*);

г) Так виразно ввижається мені: Болючими безсонними ночами Я жив колись в простому курені (О.Ольжич).

24. У котрому рядку в усіх словах шиплячі уподібнюються до свистячих?

- а) сорочці, Васьчин, хоч би, дощці, з джерела;
- б) розкіш, срібло, дні, вітчим, мерехтіти;
- в) розчин, мотузці, казахський, вивізиши, принісиши;
- г) на дощці, книжці, обпечешся, ховаєшся, зважся.

25. У котрому рядку в усіх словах відбувається асиміляція приголосних за місцем творення?

- а) розчистити, з джерела, вітчим, розрісшись, дочці;
- б) Лесьчин, розберешся, розшук, на сонці, мушці;
- в) на книжці, ручці, тче, ховаєшся, зважся;
- г) підрісиши, розжарений, безжально, з жару, Парасчин.

26. Підкресліть слова, у яких спостерігається асиміляція за способом творення чи за способом творення і м'якістю:

...І дядько якийсь у свитці наопашки, хрестик на шовковій шворці теліпається, бігає від воза до воза та все допитується, зерно в тих мішках чи ... (В.Шевчук).

27. Підкресліть слова, у яких спостерігається асиміляція за способом творення чи за способом творення і м'якістю:

Лаються, і плачуть, і сміються, Дорікають, просять і кленуть
В час, коли над нивами зів'ються Пахощі в прозору каламуть (В. Симоненко).

28. У котрому рядку в усіх словах відбулася дисиміляція?

- а) рушник, поштиво, пшеничка, рибальство, класичний;
- б) рушниця, лицар, мірошник, торішній, соняшник;
- в) сердечний, сріблястий, рицарство, хто, вітер;
- г) муляр, перепел, срібло, ручний, зустрічний.

29. У котрому рядку в усіх словах відбулася дисиміляція?

- а) не морочся, похмурий, срібний, дядько, їсти;
- б) верблюд, хто, рушник, срібло, флюгер;
- в) плести, дужчий, значний, соняшник, мірошник;
- г) дворушний, Опішня, місячний, рицарство, хрест.

30. У котрому рядку в усіх словах відбулася дисиміляція?

- а) хрестити, кращій, нічний, муляр, пічний;
- б) значний, кращій, вищий, муляр, вість;
- в) вужчий, рибалити, лицарство, лимарювати, сердешний;

г) ведмідь, безперечний, мірошник, плести, прясти.

31. У котрому рядку є дисиміляція?

- а) З косами йшли косарі на жнива (Я. Щоголів);
- б) Де незгода, там часто і шкода (Народна творчість);
- в) А сонце рушниками з-за кучерявих стелиться хмарин (М. Стельмах);
- г) Три жнива нехай тобі буде на рік (Леся Українка).

32. У котрому рядку є дисиміляція?

- а) На столі лежав великий окраєць хліба (П. Панч);
- б) Ніхто ніде не гомонів (Т. Шевченко);
- в) О Господи, його вже поховали (Л. Костенко);
- г) Їй ніде, бідній, було жить (І. Франко).

33. У котрому рядку є дисиміляція?

- а) На довгій ниві нашого життя трапляється бадиллячко і квіти (Л. Глібов);
- б) І сам не знаю, – щоб одну кохати, а другу в церкву до вінця вести! (Л. Костенко);
- в) Хліба, змиті дощем, яскраво зелені (О. Гончар);
- г) Кров не вода, розливати шкода (Народна творчість).

34. У котрому рядку в усіх словах відбулася метатеза?

- а) вужчий, футляр, вісник, лимар, Полтавщина;
- б) соняшник, Фрол, скляний, капость, бджола;
- в) шипшина, боротьба, капость, рибальство, перепел;
- г) бондар, жевріти, ведмідь, лікоть, тарілка.

35. У котрому рядку в усіх словах відбулася дієреза?

- а) доблесний, усний, баластний, хвастливий, хворостняк;
- б) ненависний, якісний, цілісний, месник, очисний;
- в) хвастнути, горшка, ченці, чесний, терка;
- г) зап'ястний, дошок, ремісник, скло, шелеснути.

36. У котрому рядку в усіх словах відбулася дієреза?

- а) власний, безвиїзний, злісний, тріснути, писнути;
- б) серце, хвастнути, гуснути, цілісний, радісний;
- в) шістнадцять, чесний, рідкісний, ненависний, контрастний;
- г) улесливий, щасливий, пізній, якісний, випускний.

37. У котрому рядку в усіх словах може відбуватися фіксоване на письмі спрощення приголосних при словозміні та при словотворенні?

- а) якість, баласт, швидкість, зап'ястя, масло;

- б) радість, аванпост, ремесло, проїзд, тиждень;
- в) пристрасть, ненависть, вість, проїзд, цілість;
- г) випуск, умисел, місто, капость, користь.

38. Спрощення приголосних позначається на письмі в усіх словах рядка

- а) проїз...ний, пристрас...ний, облас...ний;
- б) шіс...надцять, очис...ний, доблес...ний;
- в) учас...ник, зап'яс...ний, швидкіс...ний;
- г) хвас...ливий, улес...ливий, щас...ливий.

39. Спрощення приголосних позначається на письмі в усіх словах рядка

- а) сер...цевий, мес...ник, контекс...ний;
- б) блис...нути, мас...ний, особистіс...ний;
- в) пес...ливий, захис...ник, піз...ній;
- г) совіс...ний, безжаліс...ний, фігурис...ці.

40. У котрому рядку в усіх словах при словозміні та при словотворенні може відбуватися фіксоване на письмі спрощення приголосних?

- а) жалість, випуск, швидкість, парламент, шелест;
- б) хвіст, роз'їзд, центрист, щастя, абонент;
- в) масть, пристрасть, вість, тиждень, блиск;
- г) диригент, проїзд, уста, чернець, тріск.

Історичні чергування голосних і приголосних фонем

1. У котрому рядку всі слова репрезентують найдавніші чергування голосних?

- а) імла, завітчати, гончар, звідси;
- б) котити, могти, лізти, гонити;
- в) день, піч, земля, вінок;
- г) сотень, червень, зерен, ганок.

2. У котрому рядку всі слова репрезентують найдавніші чергування голосних?

- а) серце, зшити, блюдце, з часом;
- б) нести, замітати, возити, здирати;
- в) день, сіль, село, гірка;
- г) мозок, брова, голова, коні.

3. У котрому рядку в усіх словах підібрати відповідники давнього чергування /о/ з /а/ неможливо?

- а) ганяти, допомагати, скакати, ламати;
- б) кланятися, катати, уламок, допомагати;
- в) гарячий, багач, гаразд, качан, кажан;
- г) хазяїн, калач, зламати, багатир.

4. Установіть, у котрому рядку виділені /о/ та /е/ є новими?

- а) школа, творити, слово, осені;
- б) боби, семи, Якова, вона, носовий;
- в) ганок, кожен, темний, п'ятсот;
- г) дірок, липень, смішок, корені.

5. Віднайдіть рядок, у якому всі виділені звуки [e] [o] є випадними:

- а) півень, пень, день, пісень;
- б) віхоть, куток, дірок, гілок;
- в) хлопець, сестер, пісок, соска;
- г) весен, свекор, палець, ринок.

6. Що було на місці /e/ в давньоукраїнській мові в таких словах, як *день, пень, південь*?

- а) Ъ;
- б) Е;
- в) Ь
- г) нічого не було.

7. З якого давньоукраїнського варіанта утворились сучасні форми *сотня – сто*?

- а) СЪТЬНЯ – СЪТО;
- б) СЪТЬНЯ – СЪТО;
- в) СОТЬНЯ – СТО
- г) СЪТЬНЯ – СЪТО.

8. У котрому рядку виділені /о/, /е/ є вставними?

- а) щоденно, швець, грудень, Липовець;
- б) вогонь, сосен, петель, відер;
- в) пісень, крапель, сотень, ден;
- г) ігор, вузол, вихор, терен.

9. У якому рядку в усіх словах /і/ походить з давніх /e/ чи /o/?

- а) віз, сіно, хліб, ріг;
- б) сік, мріяти, кіт, кільце;
- в) Львів, рубіж, коліно, ніч;

г) тік, вікно, опліч, кужіль.

10. Що є обов'язковою умовою для чергування голосних /o/ та /e/ з /i/?

- а) утворення новозакритого складу;
- б) наявність давніх /o/, /e/;
- в) утворення новозакритого складу та наявність давніх /o/, /e/;
- г) утворення закритого складу та наявність давніх /o/, /e/.

11. Під час історичного чергування голосних /o/ та /e/ з /i/ фонема /i/ з'являється:

- а) у новозакритому складі;
- б) у відкритому складі;
- в) у кінці складу;
- г) безвідносно до характеру складу.

12. У словах якого рядка відбуваються чергування /o/, /e/ з /i/ в суфіксах?

- а) поріг, він, лід, Прокіп;
- б) ввічливість, радість, свідомість, гість;
- в) гамір, весільний, загін, двірник;
- г) Миколаїв, Васильків, Чернігів, Фастів.

13. Визначте рядок, у якому чергування /и/ з /o/, /e/ на ґрунті української мови не простежується:

- а) гримати, блиск, стрижень;
- б) лигати, полискувати, кривавий;
- в) здригатися, глитай, кривавиться;
- г) дривітня, тривога, стриміти.

14. Який рядок об'єднує слова, однакові щодо походження сполучень *-ри-*, *-ли-*?

- а) кривавий, стриміти, глитати, блищати;
- б) крило, липа, корито, паливо;
- в) риб'ячий, слимак, ринка, липень;
- г) кричить, ринва, гривня, полинути.

15. Перед якими фонемами виступає /e/, що стоїть після шиплячих та /й/?

- а) перед м'якою приголосною;
- б) перед складом з голосними /e/, /i/, /и/ (з И);
- в) перед м'якою приголосною та перед складом з голосними /e/, /i/, /и/ (з И);
- г) перед складом з голосними /a/, /o/, /y/, /и/ (з Ы).

16. У словах якого рядка відбулося чергування /є/ з /о/ після шиплячих та /й/?

- а) двійок, шостого, чотири, мішок;
- б) лужок, гайок, бережок, шовк;
- в) жорна, його, шока, бджола;
- г) стіжок, знайомий, жолуді, жонатий.

17. У котрому рядку /є/, /о/ після шиплячих та /й/ в усіх словах виступають незакономірно?

- а) звечора, лійок, чорний, чомусь;
- б) в пшоні, щоці, виїжджений, решето;
- в) жонатий, шести, гайок, пшениця;
- г) кількості, печера, учора, охолоджений.

18. Укажіть рядок зі словами, у яких простежується чергування /є/ з /о/ після шиплячих та /й/:

- а) будиночок, чоловік, бджола, чого;
- б) четвер, шока, жорна, жолудь;
- в) жетон, безкрайої, нескорений, черга;
- г) шостий, вечерея, чернець, женити.

19. Чому в дієслові II ос.одн. *несеш* /є/, хоч і потрапляє у закритий склад, але не чергується з /і/? Це зумовлено тим, що:

- а) /є/ за походженням новий;
- б) має вплив аналогія до інших форм;
- в) закритий склад утворений унаслідок повної редукції кінцевого *И*;
- г) на місці /є/ був *Ь*.

20. Серед слів знайдіть рядок, у якому простежується чергування /є/ – /ø/ – /и/:

- а) посол, мелю, різати, пекти;
- б) терти, здирати, вибрати, вмерти;
- в) віднести, захопити, прилетіти, підганяти;
- г) посилати, витікати, перемагати, посадити.

21. Визначте рядок, у якому в усіх словах наявні наслідки I палаталізації:

- а) значок, рушник, відмінниця, нанашко (*діал.*);
- б) вушко, жучка, мушка, кружечок;
- в) мішечок, ліжко, дружина, робітниця;
- г) ніжка, ручка, книжка, кажу.

22. У котрому рядку в усіх словах проходження І палаталізації зумовлене тим, що задньоязиковий потрапляв у позицію перед голосним переднього ряду Ъ?

- а) невістчин, столичний, княжна, збережений;
- б) душний, напружений, зважений, вушний;
- в) важкий, вічний, ручний, пишний;
- г) велично, зрошений, сушений, ніжка.

23. У котрому рядку в усіх словах у кличному відмінку наявні наслідки І палаталізації:

- а) байрак, плече, козак, плуг, вухо;
- б) пастух, юнак, моряк, Бог, друг;
- в) чумак, око, ворог, людвіг, горох;
- г) Георг, молодець, кравець, луг, Олег.

24. Яке речення містить 2 випадки першого перехідного м'якшення?

- а) Не вилазила вона ніколи із своїх грядок, порпалася в часнику, в цибулі, в моркві, в огірках, у помідорах (Є. Гуцало);
- б) Директор закладу, бритоголовий, обважнілий мужчина в чесучевім костюмі, сидить у затінку під зеленим горіхом і, начепивши окуляри, книжку читає (О. Гончар);
- в) Не зірка й не зерно – душа сяйлива, що ні в землі, ні в небі не згаса (О. Павличко);
- г) Мимо вузьенькою дорогою рипить, як стара реля, блаженький візок з горою снопів, поруч широченно ступає дід (С. Васильченко).

25. Зазначте рядок, у якому всі слова ілюструють першу палаталізацію:

- а) невістчин, всячина, небезпечний, січа;
- б) важити, круча, подружка, чоловіче;
- в) душити, величина, смішити, жену;
- г) душа, сторожа, вражений, смачний.

26. У якому рядку проходження першої палаталізації зумовлене тим, що задньоязиковий потрапляв у позицію перед голосним переднього ряду Ъ?

- а) смачний, дружний, смішний, заочний;
- б) звучний, збережений, запашний, річний;
- в) засмажений, звеличений, прошений, волочений;

г) жінчин, тітчин, невістчин, Наталчин.

27. Оберіть рядок, у всіх словах якого наявна І палаталізація перед приголосним та о:

- а) непорушний, вічний, суничний, вояцький;
- б) страшний, чеський, ручок, криничний;
- в) дружній, горошок, дружок, пушок;
- г) чотири, чорний, щока, бджола.

28. З'ясуйте причину чергування *пекти – печеш, могли – може*.

- а) І палаталізація;
- б) II палаталізація;
- в) вплив *ј*;
- г) І палаталізація, асиміляція, спрощення (стягнення).

29. Відзначте рядок, що репрезентує слово, яке ілюструє II палаталізацію перед /і/ (з /И/)?

- а) подрузі, мачусі, язиці, березі;
- б) русі, друзі, молоці, техніці;
- в) лузі, яблуці, сливці, пасіці;
- г) сусідці, книжці, аптеці, колисці.

30. Під яким пунктом записані слова, у яких чергування /з/, /к/, /х/ із /з'/, /ц'/, /с'/ відбулося перед /і/ ← Ъ?

- а) друзі, руці, на плузі, каліці;
- б) подрузі, комасі, у русі, на пасіці;
- в) по дорозі, дочці, у просі, друзі;
- г) у крузі, друзі, на поверсі, звитязі.

31. У якому рядку в усіх словах при словозміні наявні наслідки другого перехідного м'якшення?

- а) вухо, горох, товариш, хлопець;
- б) муха, бік, яблуко, козак, слухач;
- в) нога, око, порох, рука, береза;
- г) думка, пташка, стріха, грядка.

32. З'ясуйте причину чергування у словах *мачусі, на розі, в пурзі, на гірці*.

- а) І палаталізація;
- б) II палаталізація;
- в) вплив *ј*;
- г) асиміляція, І палаталізація.

33. З'ясуйте, у яких історичних фонетичних умовах найчастіше відбувається чергування /z/, /к/, /х/ із /з'/, /ц'/, /с'/:

- а) перед давнім голосним переднього ряду /i/;
- б) перед /i/ дифтонгічного походження;
- в) перед /i/, що походить із колишнього /и/;
- г) перед /i/, що походить з давнього **Ъ** (ять).

34. Визначте рядок, у якому в усіх словах при словозміні не зафіксовано наслідків II палаталізації:

- а) вушко, ялинка, урок, філолог;
- б) Ірак, чумак, татко, сніг;
- в) відмінок, крок, діалог, жебрак;
- г) ганок, гайок, слухач, байрак.

35. З'ясуйте причину чергування *любити – улюблений*.

- а) I палаталізація;
- б) II палаталізація;
- в) вплив **ј**;
- г) I палаталізація, асиміляція, спрощення (стягнення).

36. Визначте рядок, у якому всі слова зазнали впливу суфіксального **ј:**

- а) порох – запорошений, радити – раджу, казати – кажемо;
- б) вік – увіковічнити, дух – душа, сікти – січ;
- в) пекти – піч, город – обгороджений, конюх – конюшина;
- г) сніг – засніжений, просити – запрошувати, гребти – гребля.

37. У якому рядку в усіх словах наявне чергування задньоязикових приголосних із шиплячими під впливом суфіксального **ј?**

- а) скошений, суша, печу, січа;
- б) зношений, круча, кричати, бережу;
- в) підніжка, зауважити, змішати, недосяжний;
- г) возвеличити, засмажити, змішу, зауважу.

38. З'ясуйте причину чергування у словах *пишний, душний, дружний, княжна*.

- а) I палаталізація;
- б) II палаталізація;
- в) вплив **ј**;
- г) асиміляція, I палаталізація.

39. З'ясуйте причину чергування *козак – козацький*.

- а) I палаталізація;
- б) II палаталізація;
- в) вплив **ј**;
- г) I палаталізація, асиміляція, спрощення (стягнення).

40. З'ясуйте причину чергування *берегти – бережу, крутий – круча*.

- а) I палаталізація;
- б) II палаталізація;
- в) вплив **ј**;
- г) I палаталізація, асиміляція, спрощення (стягнення).

Орфоенія

1. У якій позиції голосний [o] наближається до [y]?

- а) перед складом із наголошеним [e];
- б) після складу з наголошеними [y], [i];
- в) перед складом із наголошеними [i], [y];
- б) перед складом із наголошеним [a].

2. У якій позиції голосний [i] наближається до [и]?

- а) у наголошеній позиції;
- б) тільки на початку слова;
- в) тільки на початку слова в наголошеній позиції;
- г) тільки на початку слова в ненаголошеній позиції.

3. У котрому рядку всі ненаголошені голосні звучать чітко?

- а) [a], [y], [i];
- б) [e], [y], [и];
- в) [a], [y], [o];
- г) [i], [a], [o].

4. У котрому рядку в усіх словах ненаголошений [o] вимовляється як [oʲ]?

- а) лопух, монумент, сортувати, посуха;
- б) цоколь, ходіння, нормувати, споруда;
- в) здобуток, конюшня, могутній, воркують;
- г) однолітки, голубити, крокувати, потіха.

5. Перед складом з якими наголошеними ненаголошений [e] сильніше наближається до [и]?

- а) [e], [и], [y];
- б) [y], [и], [i];

в) [а], [є], [и];

г) [о], [и], [і].

6. Як вимовляється ненаголошений [е] у словах *берізка, решітка, пшениця, перука*?

а) [e^u];

б) [и^e];

в) [eⁱ];

г) [e].

7. Перед складом із якими наголошеними ненаголошений [и] вимовляється як [e^u]?

а) [у], [о], [и];

б) [а], [є];

в) [є], [і], [а];

г) [є], [у], [а].

8. У котрому рядку в усіх словах ненаголошений [и] вимовляється як [e^u]?

а) рисунок, личинка, синоптик, кип'ятильник;

б) рибалка, кишень, синтетика, химера;

в) флегматик, хитати, циркуляр, практика.

г) синенький, письменник, миттєвість, кидати.

9. У котрому рядку в усіх словах ненаголошений [е] вимовляється як [u^e]?

а) премилый, середина, великий, керівник;

б) невістці, сердито, в селі, синтетичний;

в) скептично, центральний, прегусто, летіти;

г) веди, серйозно, перила, веселість.

10. У котрому рядку в усіх словах початковий [і] вимовляється як [i^u] або [i^u]?

а) інакший, інколи, інде, іржа;

б) індик, інвалід, іскра, істина;

в) іноді, ірод, ірис, індієць;

г) ігрище, ідол, іспит, індекс.

11. Яких фонетичних змін зазнають дзвінки приголосні перед глухими (крім [г] у словах *кігті, легко, дігтяр, вогко, нігті*)?

а) оглушуються;

б) не оглушуються;

в) можуть оглушуватися і не оглушуватися;

г) випадають.

- 12. У яких позиціях глухі приголосні одзвінчуються завжди?**
- а) перед дзвінкими;
 - б) перед сонорними;
 - в) у кінці слова;
 - г) перед глухими.
- 13. У котрому рядку в усіх словах глухі перед дзвінками одзвінчуються, а дзвінки перед глухими оглушуються?**
- а) грибки, бігти, футбол, віжки;
 - б) берегти, дьогтю, ковзкий, вогкий;
 - в) дігтяр, легкий, айсберг, боротьба;
 - г) книжка, просьба, вокзал, п'ятдесят.
- 14. У котрому рядку в усіх словах префікси *роз-*, *без-* можна вимовляти як *роз-* і *рос-*, *без-* і *бес-*?**
- а) безшовний, безпутній, розлити, розжитися;
 - б) розклад, безкрай, безхарактерний, розтопаний;
 - в) безшумний, безпечний, розчулений, розхитаний;
 - г) розжарити, розбитися, розповідь, розвідка.
- 15. Як можна вимовляти префікси *роз-*, *без-* перед глухими приголосними (крім шиплячих)?**
- а) [рос-], [бес-];
 - б) [роз-], [без-];
 - в) [рос-] і [роз-]; [без-] і [бес-];
 - г) [рош-], [беш-].
- 16. У якій позиції звуки [в], [й] вимовляються як [ў], [ї]?**
- а) на початку слова перед голосним;
 - б) у середині та в кінці слова після голосного;
 - в) на початку слова перед приголосним, у середині і в кінці слова після голосного.
 - г) у середині слова після голосного.
- 17. Як вимовляються шиплячі перед свистячими?**
- а) як свистячі;
 - б) як шиплячі;
 - в) як африкати;
 - г) як зімкнені чисті.
- 18. Як вимовляється [д] перед свистячими?**
- а) як передньоязиковий свистячий африкат;
 - б) як передньоязиковий ясенний африкат;
 - в) як передньоязиковий глухий [т];

г) як [ц].

19. Як вимовляється -жц- у словах *дужці, діжці, стежці, сережці*?

а) [жц'];

б) [с'ц'];

в) [шц'];

г) [з'ц'].

20. Як вимовляється передньоязиковий [д] перед [ж], [ч], [ш] у словах *підживити, відчистити, підшити*?

а) як [д];

б) як [дж];

в) як [ч];

г) як [т].

21. Як вимовляється передньоязиковий [д] перед [ц], [з], [с], [дз] у словах *відзначення, відставка, віддзвонити*?

а) як [д];

б) як [т];

в) як [дз];

г) як [з].

22. Як вимовляється [т] у словах *братство, коритце, квітчати, коротшати*?

а) як [ц], [ц:], [ч:], [ч];

б) як [т], [ц], [т], [т];

в) як [ц], [т], [ч], [т].

23. Як можна вимовляти приголосні [з], [ц], [с], [дз] перед напівпом'якшеним [в']?

а) твердо;

б) м'яко;

в) і твердо, і м'яко;

г) напівпом'якшено.

24. Як вимовляються [д], [т], [з], [с], [ц] у словах *сьогодні, майбутній, проїзні, м'ясні, міцні*?

а) м'яко;

б) твердо;

в) напівпом'якшено;

г) і твердо, і м'яко.

25. У котрому рядку правильно передано вимову звукосполук [нтс], [нтс'], [стн], [стс'] в іншомовних словах *агентство, студентський, форпостний, журналістський*?

- а) [нтс], [нтс'], [стн], [стс'];
- б) [нс], [нс'], [стн], [стс'];
- в) [нс], [н'с'], [сн], [с':];
- г) [нтс], [нс'], [сн], [с':].

26. У котрому рядку вимова приголосних у всіх словах збігається з їх написанням?

- а) низько, ягідка, підбігти, берізка;
- б) відшліфувати, вісімнадцять, зчистити, анекдот;
- в) розвідка, ніжка, братський, клітці;
- г) справа, надписати, сусідка, відживати.

27. У котрому рядку вимова приголосних у всіх словах збігається з їх написанням?

- а) сторож, підписати, відточити, стежка;
- б) відчувати, шістнадцять, зважся, вибачся;
- в) блюдце, білгородський, вогкий, крадіжка;
- г) книга, зуб, гігант, лічба.

28. У котрому рядку в кожному слові є літера, не тотожна звуку, який позначає?

- а) легкий, просьба, зчеплення, ложка;
- б) безчестя, розшук, помиляються, дядько;
- в) стіжок, безжурний, незчислений, казка;
- г) зцілення, котяться, сподіваєшся, Васьчин.

29. У котрому рядку в усіх словах глухі приголосні вимовляються дзвінко?

- а) вокзал, бухгалтер, Великдень, аякже, віжки;
- б) отже, ось де, молотьба, баскетбол, хоч би;
- в) зшити, коритце, братство, лічба, екзамен;
- г) анекдот, футбол, зшиток, вогко, безстрашний.

30. У котрому рядку в усіх словах шиплячі вимовляються як свистячі?

- а) розжувати, клавіша, гордість, кігті, вирізка;
- б) розкіш, срібло, дні, вітчим, мерехтити;
- в) розчин, мотузці, казахський, вивізиши, принісиши;
- г) на дошці, книжці, обпечешся, ховаєшся, зважся.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Завдання для самостійної роботи № 1

1. Подати слово в орфографічному записі.
2. Записати слово фонематичною транскрипцією.
3. Записати слово фонетичною транскрипцією.
4. Визначити кількість букв у слові та назвати їх.
5. Визначити кількість фонем у слові та назвати їх.
6. Визначити кількість звуків у слові та назвати їх.
7. Дати повну артикуляційну характеристику кожного голосного звука:
 - а) за місцем творення, тобто за рядом;
 - б) за способом творення, тобто за підняттям;
 - в) за наявністю чи відсутністю лабіалізації;
 - г) за наголосом.
8. Дати повну артикуляційну характеристику кожного приголосного звука:
 - а) за участю голосу і шуму;
 - б) за місцем творення;
 - в) за способом творення;
 - г) за твердістю й м'якістю.
9. Визначити варіант, у якому реалізується кожна з фонем в аналізованому слові:
 - а) головний вияв;
 - б) позиційний варіант;
 - в) комбінаторний варіант;
 - г) факультативний варіант.
10. Поділити слово на фонетичні склади (у фонетичному записі). Охарактеризувати кожен склад:
 - а) відкритий чи закритий;
 - б) прикритий чи неприкритий;
 - в) наголошений чи ненаголошений.
11. Визначити основний (і за наявності – побічний) наголос.
12. Виявити й охарактеризувати звукові зміни, які простежуються в слові (акомодація, асиміляція,

дисиміляція, спрощення, редукція, протеза, епентеза, метатеза).

Послідовність аналізу асиміляції:

1. Установити, між голосними чи між приголосними відбувається асиміляція.
2. Установити, якого типу асиміляція простежується в аналізованому слові:
 - а) прогресивна чи регресивна;
 - б) повна або часткова;
 - в) контактна або дистантна;
 - г) за якою ознакою (за дзвінкістю; за глухістю; за м'якістю; за місцем творення; за способом творення; за місцем і способом творення);
 - г) відбита або не відбита на письмі.

Послідовність аналізу дисиміляції:

1. Виявити звуки, між якими відбувається дисиміляція.
2. Установити, якого типу дисиміляція простежується в аналізованому слові:
 - а) прогресивна чи регресивна;
 - б) контактна чи дистантна;
 - в) за місцем чи способом творення;
 - г) відбита чи не відбита на письмі.
13. Виявити й охарактеризувати всі можливі в аналізованому слові живі (фонетичні, позиційні) та історичні чергування при словозміні та при словотворенні.
14. Пояснити вимову голосних та приголосних звуків, звукосполучень у слові.
15. Пояснити правопис слова. Визначити й назвати принципи правопису літер в аналізованому слові.
16. Подати два речення (в орфографічному та фонетичному записях) з аналізованим словом.

Слова для аналізу:

анекдот
бджола
безвизно
безземелля
безсмертя
безшелесно
боротьба
бриніти
бряжчати
вдома
вертихвіст
вихователь
відзвук
відступити
відцуратися
відчинений
віслюк
вітчизна
вогкий
вокзал
ворітця
глибінь
голубочці
гонець
день
дзвіночок
дзвінкий
дзижчання
діжечці
дметься
дослівний
дочці
дьогтю
екзамен
задимленість
запорізький

зважає
зжитися
зняти
зцідити
зчеплення
зчищати
камінці
квітчастий
кісьба
кланяєшся
книжка
корисні
коротший
криниця
криворіжці
кузня
легкий
ллється
льотчик
любов
медоцвітний
могутній
мотузка
надзвуковий
народження
натхнення
непокірність
обласний
обступити
освідчення
Парасчин
персні
підзвітний
підживлений
піднісши
підшити

післямова
приїжджий
проїзний
просьба
птиці
розказати
розчинити
рушничок
свіжість
світлішати
святкування
сільський
сімнадцять
сміється
снишся
спитати
спідлоба
спортсменка
спочатку
стирчати
суцвіття
тітчин
тоненький
тривога
туристський
український
уманський
футбольний
цвітіння
чорнобривий
шведський
шістнадцять
шістсот
шовковий
штанці
якби

Завдання для самостійної роботи № 2

1. Випишіть з енциклопедії «Українська мова» (2004, 2007) значення слів «орфографія», «орфограма», «орфографічна норма», «графіка», «письмо», «кирилиця», «алфавіт», «літера».
2. Дайте загальну характеристику орфографічного словника української мови (на вибір).
3. Від поданих іменників утворіть відносні прикметники з суфіксом *-ськ-*. Поясніть чергування приголосних при словотворенні. *Париж, Дрогобич, Бучач, Балхаш, Сиваш, Кавказ, Збараж, Цюрих, Франкфурт-на-Майні, Гаага, Дамаск, Золотоноша, Калуга, Калуш, Баку, Сочі, Запоріжжя, Бахмач, Гадяч, Овруч, Куба, Чернівці, Одеса, Великі Луцьки, Коломак, Кривий Ріг, Острог, Марокко, Іртиш, Нальчик, Форос, Полісся, Буг, Волга, Прилуки, Кагарлик, Євпаторія, Виборг, Лохвиця, Данциг, Караганда, печеніги, чехи, лаки, коряки, перм'яки, латиші.*
4. Вставте замість крапок потрібні літери, поясніть подвоєння літер. *Священ...ик, весіл...я, священ...ий, блажен...ий, довгождан...ий, шален...ий, суд...ів, стат...ями, л...ється, голубин...ий, неждан...о-негадан...о, ден...ий, буквен...ий, тон..., жовч...ю, потомствен...ий, молодіст...ю, ніч...ю, щоден...ик, нехворощ...ю, облич..., весіл...ь, с...авці, божестве...ий, мас...а, клас..., програм...а, тон...а, дол...ар, шил...інг, ван...а, ман...а, брут...о, нет...о, мот...о, пан...а, Марок...о, марок...анець, гун...и, Ніц...а, Андор...а, андор...ський, Бес...арабія, Одіс...ей, Ген...адій, Лі...абон, Бі...іні, Бок...ач...о, Ка...абланка, Гава...а, контр...еволюція, ір...еальний, сюр...еалізм, ін...овація, ім...іграція, ем...ігрант, лібрет...о, інтермец...о, ім...ігрант, барок...о, ір...аціональний, кон...отація, ан...отація, беладон...а, Шил...ер.*
5. Перепишіть подані слова, поставте, де потрібно, апостроф та м'який знак і поясніть. *Пів...яблука, з...ясувати, Б...юффон, під...юдити, підв...язати, б...язь, б...юро, б...юджет, В...юртемберг, від...ємний, від...їжджати, слов...яни, Лук...ян, між...ярусний, кав...яр, Р...єпін, Б...єлград,*

В...яземський, П...йонте, Прокоф...єв, ад...ютант, Лук...янчук, кур...йозний, сузір...я, р...ясний, бур...як, бур...ян, матір...ю, Стеф...юк, Баб...як, пан...європейський, об...єкт, розм...якнути, миш...як, комп...ютер, ар...єргард, крем...яний, рутв...яний, Дерев...янко, Св...ятослав, В...єтнам, вуал..., дос...є, конференс...є, кон...юнктура, кс...ондз, кур...йоз, к...ювет, к...юрі, л...юкс, мад...яр, медал...йон, модел...єр, Мол...єр, м...юзикл, н...юанс, Н...юфаундленд, п...єдестал, порт...єра, прес-пап...є, рант...є, дитин...ці.

6. Поясніть, за якими принципами орфографії пишемо подані слова. *Ужгородський, казахський, чиказький, нігті, Олена Ворона, розім'яти, анотація, імміграція, пів-України, півлимона, гудзик, вересень, священник, священний, марево, левада, Панама (країна), Надія, надворі, мін'юст, уманський, спересердя, казка, нігті, розсипати, дід, дивився, калина, хата, сміється, проїзний.*
7. Зробіть графічний та орфографічний аналіз слів за поданим нижче зразком: *убозтво, дамаський, Благовіщення, воґкість, баскетбол, різьбярство, Прісьчин, в'юниться, розсердиися, принісиши, журналістці, лічба, багатство, оболонський, обличчя, ужгородський, Луганицина, жовтогарячий, під'юджений, просьба, привокзальний, невміння.*

Графічний аналіз

1. Записати слово (орфографічно, фонематичною і фонетичною транскрипціями).
2. Виписати літери і фонемі та звуки, позначувані ними.
3. Визначити принципи, на яких базується вживання літер.

Зразок:

1. Людина – /л'удина/, [л'уді́на].
2. Л (ел), ю (ю) – букви, що позначають фонему /л'у/ та звуки [л'у]; д (де), и (и), н (ен), а (а) – позначають відповідні фонему /дина/ і звуки [ді́на].
3. Вживання літер л і ю базується на позиційному, а решти літер – на фонематичному принципі.

Орфографічний аналіз

1. Записати слово орфографічно.
2. Виділити орфограму і визначити її тип.
3. Пояснити написання.
4. З'ясувати принцип орфографії, на якому базується написання.

Зразок:

1. Беззмiстовний.
2. Орфограма «Подвоєні букви» – літерна (буквена).
3. Літери подвоюються внаслідок збігу: префікс закінчується, а корінь починається літерою з.
4. Принцип орфографії – морфологічний.

Навчальне видання

Пискач Ольга Дмитрівна

Гоца Еріка Дюлівна

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

Фонетика. Фонологія. Орфоепія

Навчально-методичний посібник
для студентів I курсу українського відділення
філологічного факультету

Коректура авторська